

F A F O

Eifred Markussen

Reell rett?

**Om retten til primært valgt
grunnkurs**

**og om tilbud, søkning og
inntak**

**til særskilt tilrettelagt
opplæring**

i seks fylker høsten 1994

Eifred Markussen

Reell rett?

Om retten til primært valgt grunnkurs og om tilbud, søkning og inntak til særskilt tilrettelagt opplæring i seks fylker høsten 1994

Evaluering av Reform 94

Delrapport 1 om særskilt tilrettelagt opplæring

FAFO-notat 1994:12

Innhold

Forord		5
Kapittel 1	Bakgrunn – inntak til særskilt tilrettelagt videregående opplæring	7
Kapittel 2	Fylkenes tilbud om videregående opplæring	9
2.1	Stat og fylkers informasjon om særskilt tilrettelagt videregående opplæring til elever som skal søke grunnkurs	9
2.2	Fylkenes tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring	13
2.3	Slik ble tilbudet i de enkelte fylkene	19
Kapittel 3	Søking til og tilbud om inntak til særskilt tilrettelagt opplæring	24
3.1	Søkerne til særskilt tilrettelagt opplæring på grunnkurs, hvem er de?	24
3.2	Innfrielse av første ønske	39
3.3	Forhold som kan forklare grad av innfrielse av primærønske	40
Kapittel 4	Oppsummering	46
	Anbefalinger	50
Litteratur		51
Vedlegg		52

Forord

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. I forbindelse med igangsettingen og gjennomføring av Reform 94, har departementet satt i gang en evaluering av reformen. Evalueringen gjennomføres av sju ulike forskningsmiljøer som hver tar for seg ulike sider av reformen. Forskningsstiftelsen FAFO har påtatt seg oppdragene med å se på feltene «særskilt tilrettelagt opplæring» og «oppfølgingstjenesten». Oppfølgingstjenesten behandles i en egen rapport. I denne rapporten er temaet særskilt tilrettelagt opplæring.

KUFs evaluering av Reform 94 skal pågå ut 1998. Innenfor hvert tema tas det sikte på at det utarbeides flere undervisrapporter i løpet av den tiden evalueringen pågår. Dette er den første undervisrapporten om særskilt tilrettelagt opplæring.

Evalueringen er organisert omkring noen nøkkelspørsmål som KUF ønsker svar på.¹ Sammen med nøkkelspørsmålene utgjør den prosjektskissen som ble skrevet da FAFO søkte om å delta i evalueringsarbeidet, grunnlaget for evalueringen. Kort formulert skal FAFO i denne rapporten se på

- * hvilket tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring de enkelte fylkene har,
- * hva søkerne søker på,
- * hvilke tilbud de får, og da spesielt om de får innfridd sitt første kursønske.

Det er nødvendig å presisere at på grunn av datas beskaffenhet² og måten kursønsker registreres på, har det for oss bare vært mulig å få tilgang på data om elevenes første kursønske i kombinasjon med skoleønske. Vi har derfor ikke kunnet se på om søkere har kommet inn på første kursønske, men på andre skoleønske. Dette omtales senere i rapporten.

Fremmedspråklige søkere er med i vårt datamateriale bare når de blir tatt inn til særskilt tilrettelagt opplæring av en annen grunn enn vansker som skyldes at de er fremmedspråklige. De som inngår i materialet utgjør så få (0,5 prosent) at de ikke behandles som egen gruppe.

Denne rapporten bygger på data fra seks fylker, Akershus, Buskerud, Aust-Agder, Hordaland, Møre og Romsdal og Troms.³ I hvert fylke har prosjektet en kontaktperson. Både Alise Lied i Akershus, Terje Bautz i Buskerud, Rita Johnsen i Aust-Agder, Trude Riple i Hordaland, Liv Ingunn Janbu i Møre og Romsdal og Thorsteinn Einarsson i Troms har vært til stor hjelp. Inntaksleder i Akershus, John Hofoss, har vært til uvurderlig hjelp ved innsamling av data fra fylkene og tilgjengeliggjøring av disse for analyse i FAFO.

Nedenfor vil vi starte med en kort bakgrunnspresentasjon av feltet særskilt tilrettelagt opplæring. I kapittel 2 vil vi se nærmere på fylkenes tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring. Dette gjør vi ved – innenfor en informasjonsfaglig ramme – først å se på hvordan tilbudet presenteres. Deretter ser vi på hvilket tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring fylkene faktisk presenterer, og ved å se på hvilke tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring som faktisk ble igangsatt. Var det igangsatte tilbudet i overensstemmelse med det presenterte?

¹ De nøkkelspørsmålene som FAFO har påtatt seg å belyse i den foreliggende rapporten, er spørsmålene 1.1.4, 1.2.5 og 1.3.6 i KUFs nøkkelspørsmålsliste. Disse nøkkelspørsmålene er gjengitt i vedlegg 3.

² Det tok lengre tid enn planlagt å få til en avklaring med Datatilsynet om hvordan vi kunne hente inn data og hvilke data vi kunne hente inn. En følge av dette var at vi fikk tilgang til datamateriale om særskiltinntaket fra fylkene senere enn planlagt, og vi fikk også tilgang til noen færre variabler enn ønskelig.

³ Om kriterier og prosedyre ved utvalget, se vedlegg 2.

I kapittel 3 ser vi på søkning til og tilbud om inntak til særskilt tilrettelagt opplæring. Vi tegner et bilde av hvem særskiltsøkerne er, og vi ser på innfrielse av første ønske og forhold som kan forklare grad av innfrielse av første ønske.

I kapittel 4 foretar vi en oppsummerende drøfting og kommer med noen anbefalinger til departement og fylker.

Oslo, november 1994 Eifred Markussen

Kapittel 1 Bakgrunn – inntak til særskilt tilrettelagt videregående opplæring

I årene før Reform 94 ble inntak av elever til særskilt tilrettelagt opplæring foretatt i hovedsak etter to ordninger, etter fortrinnsrett eller individuell vurdering, begge forhold regulert i Lov om videregående opplæring (§7.2 og §4.3) og tilhørende inntaksforskrift⁴. I tillegg ble noen elever tatt inn etter Lov om voksenopplæring til voksenopplæring på grunnskolens område (§4). Ved inntaket til skoleåret 1988/89 utgjorde elever tatt inn til særskilt tilrettelagt opplæring 5,8 prosent av alle som ble tatt inn til videregående opplæring. (9770 av i alt 169874 elever) Disse fordelte seg med 2,9 prosent etter fortrinnsrettsbestemmelsen, 2,6 prosent etter individuell vurdering og 0,3 prosent etter Lov om voksenopplæring.

Fortrinnsrettsbestemmelsen trådte i kraft fra 1.1.87. I årene etter ble det påvist at mange som hadde fortrinnsrett, ikke oppnådde inntak til videregående opplæring. Fortrinnsretten ble en rett til å stå i kø.⁵

Med Reform 94 er det foretatt en rekke endringer i Lov om videregående opplæring⁷ og tilhørende forskrifter, og flere av disse gjelder elever med behov for særskilt tilrettelagt opplæring. Ettersom denne rapporten skal handle om inntak, begrenser vi oss her til å peke på noen endringer i loven som handler om inntak til videregående opplæring. Disse endringene finner vi i den reviderte lovens §8, hvor det blant annet heter:

«Søkere har krav på inntak til ett av tre alternative grunnkurs, og to års videregående opplæring som bygger på grunnkurset.

Søkere som er 20 år eller yngre og som etter sakkyndig vurdering har særlig behov for særskilt tilrettelagt opplæring, og som på grunnlag av sakkyndig vurdering prioriterer et bestemt grunnkurs, har rett til inntak til dette grunnkurset innenfor en kvote fastsatt av departementet.»

Dette betyr at elever som er rettselever⁸ har rett til å komme inn på ett av tre ønskede grunnkurs. Dette gjelder selvsagt alle rettselever, også de som søker særskilt tilrettelagt opplæring. Tidligere var de sikret fortrinnsrett, men ikke nødvendigvis inntak. Nå sikrer loven inntak for alle. Sett fra søkerens ståsted må dette fortone seg som en forbedring. Men KUF har også vært opptatt av at denne søkergruppen ikke må få svekket sine muligheter med reformen. Derfor foreslo KUF for Stortinget at denne elevgruppen skulle ha mulighet for inntak til primært valgt grunnkurs. Da departementet foreslo «Rett til primært valgt grunnkurs» for Stortinget, skrev de:

«Innføring av en rett til opplæring vil bedre den ordinære søkers stilling. Behovet for gjeldende ordning med fortrinnsrett til inntak for søkere med behov for særskilt tilrettelagt opplæring vil falle bort. Denne gruppen søkere må ikke komme dårligere ut

⁴ KUF 1986

⁵ Høines 1989

⁶ Aarnes 1987

⁷ Vi er kjent med at det er oppnevnt et utvalg under ledelse av professor Eivind Smith som skal foreta en samlet vurdering av opplæringslovene, herunder Lov om videregående opplæring og Lov om fagopplæring i arbeidslivet. Utvalget er oppnevnt som en følge av alle skolereformene de siste årene, og det derav følgende behovet for en samordning av det lovverket som regulerer hele opplæringsløpet. I utvalgets mandat er det presisert at prinsippene i lovenes formålsparagrafer ligger fast.

⁸ Hvem dette er, er regulert av LVOs §7. Dette er i hovedsak søkere som har gått ut av ungdomsskolen samme vår.

enn før. Det foreslås derfor at disse gis rett til inntak til sitt første alternativ ved valg av grunnkurs, dersom sakkyndig vurdering tilsier det.»⁹

Både i LVO og i Ot.prp.'en fra KUF er forutsetningen for å kunne bli tatt inn til sitt primært valgte grunnkurs at prioriteringen er gjort på grunnlag av sakkyndig vurdering. Inntaksforskriften stiller i tillegg krav om at eleven «har omfattende behov for tilrettelagt opplæring utover de differensieringstiltak som den videregående skolen til vanlig tilbyr».¹⁰

Når vi i denne rapporten skal se på a) hvilket tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring de enkelte fylkene har, b) hva søkerne søker på og c) hvilke tilbud de får, gjør vi det i lys av disse formuleringene i Lov om videregående opplæring. Dette er formuleringer som peker i retning av bedre muligheter for inntak og i retning av bedre muligheter til å bli tatt inn til et tilbud som er egnet og hvor man vil trives og kan ha utviklingsmuligheter.

⁹ KUF 1992, s 8

¹⁰ KUF 1993, §6.4

Kapittel 2 Fylkenes tilbud om videregående opplæring

Dette kapitlet handler om fylkenes tilbud om videregående opplæring. Kapitlet består av tre hoveddeler. I første del foretar vi en informasjonsfaglig drøfting av hvordan fylkene informerer potensielle søkere til særskilt tilrettelagt opplæring om sitt tilbud til disse søkerne. I den andre hoveddelen ser vi på hvilket tilbud fylkene faktisk har presentert for søkerne. Vår kilde her er fylkenes egne kataloger, hvor de presenterer sitt tilbud for dem som skal søke plass i videregående opplæring. Til slutt i kapitlet ser vi på hva som faktisk kom i gang av særskilt tilrettelagt opplæring i egne klasser på ordinære skoler, sammenlignet med det tilbudet som ble presentert i katalogene.

2.1 Stat og fylkers informasjon om særskilt tilrettelagt videregående opplæring til elever som skal søke grunnkurs

En grunnleggende forutsetning for at elever skal kunne søke på et utdanningstilbud, er at de kjenner tilbudet. Dette gjelder selvsagt også elever som skal søke særskilt tilrettelagt opplæring. For at denne elevgruppen skal kunne orientere seg i de tilbudene som finnes når de skal begynne i videregående, er det derfor av avgjørende betydning at informasjonen om tilbudet, om hvilke muligheter og rettigheter de har, er så god som mulig. I en situasjon hvor departement og fylke sitter med all informasjon om tilbudet, mens elevene har liten eller ingen informasjon, er det departement og fylke som har ansvaret for at elevene får den informasjonen de trenger for å kunne foreta valg om hva de skal søke. For å oppfylle sin informasjonsplikt kan departement og fylke ta i bruk ulike informasjonstyper. Vi kan operere med tre hovedgrupper: skriftlige, muntlige og visuelle.

Skriftlig informasjon vil i hovedsak være departementets presentasjon av grunnkurs-tilbudet til alle som skal søke videregående opplæring samt fylkenes egne kataloger. Fylkene kan også produsere egne trykksaker – i form av for eksempel brosjyrer eller aviser – som i kortform orienterer søkerne om tilbudet. Disse skriftlige produktene skal i prinsippet deles ut til alle elever. Også aviser og tidsskrifter kan bringe biter av informasjon om videregående opplæring. Denne vil ikke nå alle, det vil være tilfeldig hvem av søkerne som får den, og denne informasjonskanalen kan ikke brukes dersom man må nå alle potensielle søkere.

Muntlig informasjon kan være orientering om videregående opplæring fra lærere og rådgivere i grunnskolen og fra rådgivere i videregående opplæring eller fra personell knyttet til PPT-tjenesten. Videre kan det være informasjon fra eldre elever som går eller har gått i videregående, eller det kan være fra foreldre, slekt og venner.

Visuell informasjon kan være videofilmer og plakater utarbeidet av departement eller fylker eller det kan være fjernsynsprogrammer.

All informasjon, både den skriftlige, den muntlige og den visuelle kan være av både formell og uformell art. I figur 2.1 plasserer vi ulike informasjonskanaler i forhold til dimensjonene skriftlig/muntlig/visuell og formell/uformell.

Figur 2.1 Mulige informasjonstyper/kanaler for informasjon om videregående opplæring¹¹

	Skriftlig	Muntlig	Visuell
Formell	* KUFs informasjonshefte om vgo og Reform 94 * Fylkenes kataloger * Fylkesbrosjyrer	* Orientering fra lærere og rådgivere i ungdomsskolen * Orientering fra rådgivere i vgs	* Videofilm om vgo fra departement eller fylke
Uformell	* Aviser * Tidsskrifter	* Hva elever i vgo/kamerater forteller * Hva foreldrene mener	* Programmer om vgo på TV

Når vi nedenfor skal se på fylkenes informasjon om tilbudet til søkerne, vil vi avgrense oss til bare å se på den formelle, skriftlige informasjonen til elevene. Det vil si at vi ikke omtaler de andre fem informasjonstypene/kanalene som er nevnt i figur 2.1. Den delen av den formelle, skriftlige informasjonen vi vil se på, er departementets presentasjon av videregående opplæring og Reform 94 til elevene i 9. klasse våren 1994, samt fylkenes presentasjon av sine tilbud gjennom sine kataloger.

Departementets presentasjon av særskilt tilrettelagt opplæring

KUF har laget et informasjonshefte om videregående opplæring og Reform 94 beregnet på elever i 9. klasse og deres foreldre/foresatte. Der omtales særskilt tilrettelagt opplæring i ett avsnitt på en tredjedels side. Her sies det at det fins muligheter for særskilt tilrettelagt opplæring, og at den enkelte bør kontakte rådgiveren for å få mer informasjon om dette.

Det er vår vurdering at dette må være tilfredsstillende. Innenfor et målstyringssystem er det fylkenes og skolenes hovedansvar å gjennomføre tiltak for å nå de overordnede mål som er satt av Storting og Regjering innen utdanningspolitikken.

Men det er et annet forhold ved KUFs hefte til 9. klassingene som vi vil peke på. I lov om videregående opplæring, §3 Opplæringsordningen, heter det blant annet.

*«Den videregående opplæring skal normalt føre fram til studiekompetanse, yrkeskompetanse, dokumentert delkompetanse eller annen avsluttet videregående opplæring.
(...)
Tilbudene kan organiseres på ulike måter, herunder som kurs med redusert varighet og/eller innhold som kan gi delkompetanse.»*

Når KUF i elevinformasjonen om Reform 94 skriver om kompetanse (s 10-11), omtales ikke dokumentert delkompetanse overhodet, men alle de tre andre kompetanseformene som er nevnt i LVO §3. Det er en svakhet ved presentasjonen av hvilke muligheter videregående opplæring gir at det ikke er redegjort for at det er mulig å fullføre deler av en utdanning og få uttelling for dette i form av dokumentert delkompetanse. Vi vil anbefale at dette tas inn i det informasjonsheftet som søkere til neste år skal få.

¹¹ Vi presiserer at denne figuren ikke er uttømmende. Eksemplene innenfor de ulike informasjonstypene, kunne vært flere, men vi har tatt med de vi mener er de vanligste måtene informasjon om videregående opplæring til grunnskoleelever foregår på.

Fylkenes presentasjon av sitt tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring

Når vi skal se på tilbudet om særskilt tilrettelagt opplæring som fylkene presenterer i sine kataloger, er det viktig å være klar over at fylkenes tilbud er konstruert under forutsetning av et gitt søkemønster. Dersom dette viser seg å bli annerledes enn forutsatt, vil tilbudet måtte justeres slik at flest mulig får plass der de har søkt. Alle som går ut av grunnskolen har nå rett til inntak til videregående opplæring, og de har også rett til inntak på ett av tre valgte grunnkurs. Elever med behov for særskilt tilrettelagt opplæring kan etter sakkyndig vurdering og dersom gitte kriterier er oppfylt, ha rett til inntak til primært valgt grunnkurs. Disse forhold gjør at fylkene må være beredt til å endre på det planlagte kursmønsteret. Dersom søkningen er slik at elevene ikke får oppfylt sin rett gjennom det tilbudet som er planlagt, må fylkene justere tilbudet slik at elevene faktisk får innfridd den retten de har.

Tilbudet vil derfor variere fra katalogene blir skrevet og gitt til elevene, til siste inntak er avsluttet. Med et slikt varierende tilbud vil fylkets formidlingsoppgave være meget krevende. Å kunne gi elevene best mulig informasjon om hvilke muligheter de har, når tilbudet som presenteres i katalogen høyst sannsynlig ikke er identisk med det tilbudet som faktisk blir igangsatt når skoleåret begynner, er en utfordrende oppgave.

Et annet viktig forhold er om det er samsvar mellom tilbudet som fylket presenterer og det søkerne oppfatter som tilbudet. Foregår formidlingen av tilbud fra fylket til søkerne på en slik måte at søkerne får et fullgodt bilde over det tilbudet som faktisk finnes?

Vi vil nå tegne et bilde av kurstilbudet innenfor særskilt tilrettelagt opplæring i de seks fylkene, og vi starter med å presentere øyeblikksbildet slik det framgår av katalogene. Det er dette bildet elevene har foran seg når de gjør sine valg.

Hvordan presenteres særskilt tilrettelagt opplæring i katalogene?

Det er mange måter å lage kataloger på. Presentasjonen av særskilt tilrettelagt opplæring i katalogene fra de seks fylkene varierer betydelig.

Fem av fylkene presenterer tilbudet om særskilt tilrettelagt opplæring innenfor sin ordinære katalog, mens ett fylke (Hordaland) har laget en egen katalog som omhandler særskilt tilrettelagt opplæring. Omfanget av presentasjonen er også meget ulikt. Hordalands katalog er på 17 sider, mens de andre fylkenes presentasjon varierer fra en til seks sider. Vel så viktig som antall sider og om det er laget egen katalog eller ikke, (selv om en ved å lage egen katalog kan signalisere at her er det noe spesielt som ikke kan være samordnet med helheten), er hvor godt katalogen fungerer som informasjonskanal. Er katalogen egnet som virkemiddel for å formidle de kunnskapene om videregående opplæring som fylkene sitter inne med, og som man ønsker at elevene skal få tilgang til før de tar sine valg? Hvor tilgjengelig er det som presenteres? Hvilket innhold har det? Inneholder katalogen all nødvendig informasjon? Hvor godt informert blir søkerne? Innenfor informasjonsfaglig virksomhet legges det ofte til grunn en teori om at informasjon fra den sender fra en avsender til den er mottatt og forstått av mottaker, går gjennom mange stadier.¹² McGuire (1989) opererer med tolv stadier før mottakeren har forstått og internalisert informasjonen. Gjennom en slik prosess vil mye av informasjonens innhold filtreres bort og forsvinne, og mottaker vil svært ofte (som oftest) oppfatte noe annet enn det avsender har ment å sende. Med dette som grunnlag, bør man stille meget strenge krav til hvordan en katalog som presenterer et tilbud om videregående opplæring for søkerne skal se ut. Til

¹² McGuire 1989, Markussen 1993

grunn for den vurderingen av katalogene vi foretar nedenfor, ligger det en slik informasjonsfaglig og informasjonsteoretisk tenkning til grunn.

I alle katalogene er det mulig å lese seg til hvordan særskilttilbudet i fylket er, men for noen fylker er informasjonen mindre tilgjengelig enn andre. Noen kataloger presenterer tilbudet oversiktlig og lett tilgjengelig. Det framgår tydelig både hvilke skoler som har særskilttilbud, innenfor hvilke grunnkurs tilbudene gis og hvilken form tilbudene har. For andre fylker kan det være vanskelig å lese seg til både hvilke skoler som gir ulike tilbud, og om disse tilbudene er organisert som firergrupper eller tilrettelagte grunnkurs med 8-15 elever i klassen eller i en annen form. Først ved å sammenholde noen generelle opplysninger om særskilttilbudet med en skjematisk oversikt over hele tilbudet ved de ulike skolene i fylket, kan en danne seg et bilde av hva det er mulig å søke. Det er vår vurdering at spesielt Buskerud og Møre og Romsdal bør gjøre vesentlige forbedringer i presentasjonen av særskilt tilrettelagt opplæring i katalogene sine. Disse to fylkene foretar ikke en tydelig presentasjon som viser hvilke tilbud det er mulig å søke på og ved hvilke skoler.

Aust-Agder, Hordaland og Troms presenterer tilbudet på en oversiktlig måte, og søkerne får vite hvilke kurstilbud som fins og ved hvilke skoler. I så måte er disse katalogene akseptable, men skulle disse fylkene likevel ønske å foreta noen forbedringer, vil vi trekke fram katalogen fra Akershus som et mulig eksempel til etterfølgelse, uten at dette betyr at Akershus kan hvile på sine laurbær.

Akershus presenterer sitt særskilttilbud i et eget kapittel på seks sider og har også et eget kapittel om søkning til og behandling av søknader om særskilt tilrettelagt opplæring. Presentasjonen er oversiktlig, og det er lett å orientere seg om de ulike tilbudene og om hvilke skoler som har hvilke tilbud. I tillegg til det egne kapitlet presenteres også særskilttilbudet under omtalen av de enkelte skoler og under omtalen av hvert av de 13 grunnkursene. Det er på denne måten lett både å få et helhetsbilde av tilbudet, av hvilke tilbud som fins på de enkelte skoler og innenfor hvilke grunnkurs det gis særskilttilbud. Katalogen presenterer også et eget avsnitt som sier hvilke skoler som passer for bevegelseshemmede og i presentasjonen av de enkelte skolene er det trykket et rullestolpictogram ved de skolene som er tilgjengelige med rullestol. Vårt hovedinntrykk er at Akershus har fått til en god og oversiktlig presentasjon av sitt særskilttilbud.

Oppsummert:Fylkenes kataloger bør forbedres, og dokumentert delkompetanse må omtales

Punktvis kan vi oppsummere dette kapitlet om statens og fylkenes informasjon slik:

- * KUFs informasjonshefte om Reform 94 til elevene gir i hovedsak nødvendig informasjon om særskilt tilrettelagt opplæring.
- * Fylkenes kataloger presenterer tilbudet om særskilt tilrettelagt opplæring meget ulikt, og de aller fleste fylkene bør arbeide for en kraftig forbedring av katalogene sine på dette punktet. Buskerud og Møre og Romsdal har størst grunn til å forbedre katalogene, og Akershus-katalogen kan være et eksempel til etterfølgelse.
- * Både i KUFs informasjon og i fylkenes kataloger bør dokumentert delkompetanse gis omtale. Alle elever bør få vite hvilken kompetanse utdanningen deres kan føre fram til, også at det er mulig å oppnå dokumentert delkompetanse.

2.2 Fylkenes tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring

Her vil vi se på fylkenes tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring, hva er det mulig å søke på i de enkelte fylkene? Men før vi tar for oss dette, skal vi kort se på en inndeling av søkere til særskilt tilrettelagt opplæring.

Hvem kan søke særskilt tilrettelagt opplæring?

Særskiltsøkerne kan deles i flere grupper. Alle fylkene gjør rede for dette i katalogene sine samt at de ulike gruppene har ulike rettigheter i forhold til inntak. Det ville være galt å si at alle katalogene omtaler dette på en like lettfattelig og tilgjengelig måte. Fylkene deler også søkerne inn i grupper på ulike måter. Med utgangspunkt i inntaksforskriften, forskrift om overgangsbestemmelser og katalogene fra de seks fylkene, vil vi dele søkere til særskilt tilrettelagt opplæring for skoleåret 1994/95 inn i følgende grupper:¹³

- 1 Søkere med rett til sitt primært valgte grunnkurs
Søkere som har gått ut av grunnskolen våren 1994.
- 2 Søkere med rett som søker ett av tre grunnkurs
Søkere som har gått ut av grunnskolen våren 1994.
- 3 Søkere uten rett, men med fortrinnsrett
 - a) Søkere som har gått ut av grunnskolen våren 1993.
 - b) Søkere som har gått ut av grunnskolen våren 1992 eller tidligere, og som er født mellom 1977 og 1974.
Gruppe b har prioritet etter gruppe a.
- 4 Søkere uten rett som kan komme inn etter individuell vurdering
 - a) Søkere som har gått ut av grunnskolen våren 1993.
 - b) Søkere som har gått ut av grunnskolen våren 1992 eller tidligere, og som er født i 1977 eller tidligere.
Gruppe b har prioritet etter gruppe a.
Et antall tilsvarende 2 prosent av alle søkere til grunnkurs i et fylke kan tas inn etter individuell vurdering.
- 5 Søkere til voksenopplæring på grunnskolenes område
Søkere som er utskrevet fra grunnskolen, men som fortsatt har behov for utdanning på grunnskolenes område, og hvor fylkeskommunen og videregående de opplæring har ansvaret for opplæringen.

Særskilt tilrettelagt opplæring - hvilket tilbud presenterer katalogene?

De tilbudene om særskilt tilrettelagt opplæring som presenteres, kan deles i tre hovedgrupper, og for én av dem i undergrupper:

- I Opplæring i ordinære klasser
- II Særskilt tilrettelagt opplæring i egne klasser på ordinære skoler
 - a Firergrupper
 - b Tilrettelagte grunnkurs
 - c Grunnkurs over to år
 - d APO
 - e Den tredje vei
- III Opplæring på egne skoler for spesialundervisning

De enkelte tilbudene omtales nedenfor.

¹³ Denne inndelingen kan praktiseres ulikt fra fylke til fylke. Dette kan variere med hvordan man har tolket inntaksforskriften, og i hvilke kategorier man har valgt å plassere ulike særskiltsøkere. Se nærmere om dette i avsnittet om bruk av søker- og vedtakskategori på slutten av kapittel 3.1.

I Opplæring i ordinære klasser

Idealet for undervisning av elever i videregående opplæring er at alle skal gå i ordinære klasser. Kirke- og utdanningskomiteen sa det slik da den avga sin innstilling til St.meld. nr. 33, Kunnskap og kyndighet, om visse sider ved videregående opplæring:

(. . .) en konsekvens av at hele årskull nå har rett til tre år videregående opplæring er et økende behov for differensiering. For å sikre et likeverdig tilbud, må det legges til rette for at elever med ulike forutsetninger får faglige utfordringer tilpasset deres nivå. Alle elever uansett evner og anlegg trenger muligheter til å utforske grensene for sine ytelser. Undervisningen må legge til rette for dette.

Det viktigste i denne sammenheng er at organiseringen på den enkelte skole, klasse eller gruppe har som mål å sikre likeverdighet. En må derfor unngå ordninger som fører til forsterking av ulikheter. Faglige og adferdsmessige problemer må søkes løst ved sosial integrering og innenfor klassens rammer.¹⁴

Mange elever med behov for særskilt tilrettelagt opplæring vil kunne gå i ordinære klasser med ulike former for tilrettelegging. For eksempel ved at klasserom gjøres tilgjengelige for rullestol, ved installering av teleslynge eller bruk av assistent/enetimer/tolærersystem. Fire av katalogene omtaler særskilt tilrettelagt opplæring innenfor rammen av ordinære klasser: «Tilrettelegging skal i utgangspunktet skje innenfor rammen av ordinære fagplaner og klasser».¹⁵

II Særskilt tilrettelagt opplæring i egne klasser på ordinære skoler

Firergrupper

Dette er tilbud som er tilrettelagt for elever med omfattende lærevansker. Tilbudet har ulike betegnelser (og også ulikt innhold) i fylkene: Allmennfag/bo- og arbeidstrening, dagliglivstrening, allmennfag/dagliglivstrening, hverdagslivstrening og spesielt tilrettelagt undervisning i små grupper. Tilbudet er knyttet til ulike grunnkurs, men det primære målet er at opplæringen skal bidra til «økt livskvalitet for den enkelte i forhold til dagliglivets gjøremål og framtidig arbeid.»¹⁶ Opplæringen «tar sikte på å dyktiggjøre elevene til en mest mulig selvstendig livssituasjon m.h.t bolig, arbeid/sysselsetting og fritid»¹⁷ og «kvalifisere for eit sjølvstendig liv med minst mogleg hjelp.»¹⁸ Det skal utformes individuelle læreplaner for disse elevene. Tilbudet om firergrupper i de enkelte fylkene fordeler seg som tabell 2.1 viser.

Av tabellen kan det se ut som om det i noen fylker fins tilbud om firergrupper ved en lavere andel skoler enn i andre fylker. Det kan se ut som om det forholdsvis er nesten dobbelt så mange skoler å søke på i Akershus og Troms som i Aust-Agder og Møre og Romsdal.

Vi tror ikke denne tabellen gir uttrykk for at tilbudet om firergrupper faktisk er dårligere i noen fylker enn i andre. Fordi elevene har sine rettigheter, og fordi fylket har sine forpliktelser, er det en forutsetning at tilbudet justeres dersom søkningen viser at det er behov for at det opprettes flere firergrupper. Flere av katalogene peker også på at det tilbudet som vil bli etablert, vil avhenge av søkningen.

¹⁴ Innst.S. nr. 200 (1991-92), s 26

¹⁵ Aust-Agder-katalogen s 29

¹⁶ Troms-katalogen s 13

¹⁷ Akershus-katalogen s 38

¹⁸ Hordalands-katalogen s 6

Tabell 2.1 Andelen videregående skoler i de seks fylkene som presenteres med tilbud om firergrupper i katalogene

Fylke	Andel	=	%
Akershus	12/32	=	38
Buskerud	8/23	=	35 ¹⁹
Aust-Agder	4/18	=	22 ²⁰
Hordaland	16/54	=	30
Møre og Romsdal	8/37	=	22 ²¹
Troms	10/26	=	38

Men det at noen fylker presenterer få tilbud om firergrupper, kan være styrende for hvor mange som søker. En kan tenke seg at fylker som har få tilbud, får færre søkere enn fylker med mange tilbud. Et annet forhold er at de som er potensielle søkere til firergruppe, har omfattende lærevansker, og at de derfor har hatt et tilrettelagt opplegg i grunnskolen. En kan forvente at de blir så godt fulgt opp, at den nødvendige informasjonen når fram til dem og deres foreldre/foresatte uavhengig av katalogenes presentasjon av dette tilbudet.

Tilrettelagte grunnkurs

Tilrettelagte grunnkurs er tilbud med 8-15 elever i hver klasse. Andre betegnelser er yrkes-forberedende kurs og alternative grunnkurs. Kurset kan være et «tilbud til elever som har behov for et modningsår før et ordinært grunnkurs eller som har lærevansker. Kursene tar også sikte på å kvalifisere til arbeid i vanlig næringsliv eller på vernede arbeidsplasser. Ved noen skoler blir elevene forsøkt utplassert i arbeidslivet i enkelte perioder. Etter fullført kurs kan du søke ordinært grunnkurs.»²² Dersom elevene i løpet av kurset viser seg kvalifisert for det, kan de meldes opp til ordinær grunnkurseksamen. Tabell 2.2 viser hvordan tilbud om tilrettelagte grunnkurs er presentert i katalogene i fem fylker. Ett av ti tilbud (8 prosent) i de fem fylkene gis innen grunnkurs allmenne og økonomiske/administrative fag. I de to andre kursene som kan lede fram mot studiekompetanse, idrettsfag og musikk/dans/drama, er det ingen av fylkene som presenterer tilbud om tilrettelagte grunnkurs.

De øvrige tilbudene – ni av ti (92 prosent) – tilbys innen yrkesfaglige kurs. Den alt overveiende andelen av kurs – tre av fire (74 prosent) – tilbys innenfor de tre kursene mekaniske fag (34 prosent), helse- og sosialfag (25 prosent) og hotell- og næringsmiddelfag (15 prosent).

Vi finner altså et klart mønster: Nesten alle tilbudene om tilrettelagt grunnkurs gis innen fag som kan lede fram mot yrkeskompetanse, mens bare hvert tiende tilbud gis innen et kurs som kan føre fram mot studiekompetanse. En undersøkelse fra Møreforskning av særskilt inntak i 1989, viser at den alt overveiende del av avgangselevne søkte yrkesfag – 45 prosent søkte håndverks- og industrifag, – mens 10 prosent søkte allmenne fag.²³ En kan ikke uten videre sammenligne andelen

¹⁹ Slik Buskerud presenterer sitt tilbud er det ikke helt lett å se hva som er firergrupper og hva som er tilrettelagte grunnkurs med flere elever i klassen. Det vi presenterer her er derfor vår lesning og tolkning av katalogen.

²⁰ Aust-Agder-katalogen skiller ikke mellom firergrupper og tilrettelagte grunnkurs. Vi har derfor tolket det som er kalt dagliglivstrening til å være det som i andre fylker har fått betegnelsen firergrupper. De øvrige kursene som er presentert, har vi gruppert som tilrettelagte grunnkurs (se tabell 2.2).

²¹ Slik Møre og Romsdal presenterer sitt tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring, er det vanskelig å se om det som er omtalt som spesialklasser (s 11) tilsvarer de andre fylkenes firergrupper eller tilrettelagte grunnkurs. Vi har tolket det som om dette tilsvarer de andre fylkenes firergrupper.

²² Akershus-katalogen s 39

²³ Skårbrevik og Dybdal 1990, s 16

Tabell 2.2 Tilrettelagte grunnkurs. Fordeling på ulike grunnkurs i de ulike fylkene slik fylkenes kataloger presenterer tilbudet

Fylke	Andel vgs med tilbud om tilr grunnkurs	Tilbud om tilrettelagte grunnkurs innenfor ulike grunnkurs. ²⁴													
		Antall tilbud i fem fylker ²⁵													
	Andel = %	me	hs	hn	aø	by	na	fo	tr	tb	pk	md	if	el	alle
Akershus ²⁶	5/32 = 16	2	1	1	2	0	0	0	1						7
Buskerud	11/23 = 48	4	5	1	1	3	2	0	0						16
Aust-Agder	8/18 = 44	3	3	2	0	1	1	1	0						11
Hordaland	25/54 = 46	14	10	8	4	2	1	1	0						40
Møre og Romsdal	5/37 = 24	4	1	0	0	0	1	0	0						6
Samlet antall tilbud innen ulike grunnkurs i de seks fylkene		27	20	12	6	6	6	2	1					0	80
Prosentvis fordeling av alle tilbudene på de ulike grunnkursene		34	25	15	8	8	6	3	1					0	100

tilbud innen ulike kurs med andelen elever som har søkt ulike kurs. Men vi vil likevel hevde at den fordelingen av tilbudene som vi har dokumentert over, viser at mye er ved det gamle når det gjelder forestillinger om hvilke opplæringstilbud elever med behov for særskilt tilrettelagt opplæring skal ta. Vi skal senere i rapporten vise hvordan søkerne til tilrettelagte grunnkurs fordeler seg på de ulike grunnkursene.

Grunnkurs over to år

Bare to av fylkene – Akershus og Troms – presenterer i katalogen grunnkurs over to år som et særskilt tilrettelagt tilbud. Tilbud om grunnkurs over to år er «rettet mot elever som av ulike grunner trenger mer tid på å gjennomføre individuelle mål innen grunnkurset».²⁷ Akershus tilbyr i katalogen sin et relativt bredt spekter av grunnkurs over to år. Dette tilbudet gis ved 18 skoler innenfor de sju grunnkursene aø (5 tilbud), hs(6), me(6), hn(2), by(3), el(1) og na(1).

Troms gir tilbud om grunnkurs over to år ved tolv skoler innenfor de fem grunnkursene me (6 tilbud), hn(3), aø(1), fo(1) og by (1).²⁸

Elevene i de øvrige fire fylkene presenteres ikke for noe tilbud om grunnkurs over to år.

APO

APO er et tilbud til elever som ikke helt har bestemt seg for hva de vil satse på, er skoletrette og ønsker et annerledes år, eller som søker inntak til særskilt tilrettelagt opplæring. APO består av tre hoveddeler: Arbeid – Produksjon – Opplæring. Arbeidsdelen består i utplassering i arbeidslivet. Produksjonsdelen omfatter produk-

²⁴ For forklaring på grunnkursforkortelsene, se vedlegg 1.

²⁵ Troms er ikke med i denne tabellen. I katalogen sin presenterer de ingen tilrettelagt grunnkurs slik de andre fylkene gjør. Troms har lagt opp sine tilrettelagte grunnkurs som grunnkurs over to år. Dette vil framgå av kapitlet om grunnkurs over to år nedenfor. Dersom de 13 tilbudene Troms har over to år hadde vært lagt inn i denne tabellen, ville ikke den prosentvise fordelingen av alle tilbudene på de ulike grunnkursene vært vesentlig annerledes.

²⁶ I Akershus-katalogen presenteres i tillegg to tilbud (aø og hs) ved Holmen videregående skole og fire tilbud (aø, me, tr og na) ved Kjelle videregående skoler. Dette er egne skoler for spesialundervisning, og de er derfor ikke tatt med i denne oversikten.

²⁷ Akershus-katalogen s 39

²⁸ I tillegg gjennomføres det et forsøk ved ytterligere en skole: Et ettårig forkurs i elektromekaniske fag med 16 elever og to lærere i allmennfagene. I praktiske fag deles elevene i to klasser på åtte elever.

sjon av arbeid eller tjenester i elevenes egen minibedrift på skolen. Opplæringsdelen består i teoretisk eller praktisk opplæring, gjerne i sammenheng med arbeidsutplassering og produksjon. To av de seks fylkene vi følger, presenterer APO-tilbud i katalogene sine: Akershus med tilbud ved fem skoler og Troms med tilbud ved to skoler. Også Møre og Romsdal-katalogen omtaler APO. Her fortelles det hva APO er og at det eventuelt tas sikte på å opprette APO-klasser dersom det er nok søkere. Det sies ikke noe om innen hvilke grunnkurs eller ved hvilke skoler det er planer om å starte opp APO. I de øvrige tre fylkene får ikke elevene vite at det er noe som heter APO, og de presenteres heller ikke for noe APO-tilbud.

Den tredje vei²⁹

Dette er et tilbud ved en skole i ett av fylkene: Skedsmo videregående skole i Akershus.³⁰ Katalogen presenterer tilbudet som et tilbud til elever mellom 16 og 19 år som ikke er parate til å følge det ordinære utdanningstilbudet innenfor videregående opplæring, men som ønsker en praktisk arbeidsrettet utdanning. Den tredje vei er moduloppbygget. Elevene kan begynne og slutte hele året. Til sammen skal elevene igjennom tre faser med til sammen 20 moduler og 100 dagers utplassering. Rekkefølgen på modulene og fasene har ingen betydning. Etter å ha gjennomført Den tredje vei er det et mål at elevene skal ha kvalifikasjoner som bedrer deres muligheter til å få videre utdanning eller arbeid.

Tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring på ulike typer skoler

De videregående skolene kan deles i tre grupper: studiekompetanseskoler (skoler som bare har kurs som fører fram mot studiekompetanse, dvs aø, md og if), yrkeskompetanseskoler (skoler som bare har kurs som fører fram mot yrkeskompetanse, dvs de øvrige ti kursene) og kombinerte skoler (skoler som både har kurs som fører fram mot studie- og yrkeskompetanse. Tabell 2.3 viser en fordeling av studiekompetanseskoler (sk-skoler), yrkeskompetanseskoler (yk-skoler) og kombinerte skoler (k-skoler) i de seks fylkene, og hvordan tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring fordeler seg på ulike skoletyper.

Tabell 2.3 viser at av alle sk-skolene har 27 prosent ett eller flere tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring. Dette er i praksis et tilbud innenfor gk aø, ettersom vi tidligere har sett (tabell 2.2) at ingen skoler har tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring innenfor md og if.

Tabell 2.3 Tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring fordelt på ulike skoletyper. Antall og prosent

Skoletype	Skoler uten tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring		Skoler med tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring		Sum antall skoler / % av alle skolene i de seks fylkene
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	
SK-skoler	35	73	13	27	48 / 25%
YK-skoler	23	24	44	66	67 / 35%
K-skoler	27	26	48	64	75 / 40%
Alle	85	45	105	55	190 / 100%

²⁹ Dette avsnittet baserer seg i sin helhet på omtalen av den tredje vei i Akershus-katalogen, s 41.

³⁰ Selv om dette bare er ett tilbud ved én skole i landet, velger vi å presentere det separat. Dette fordi det etter vår vurdering er et interessant tilbud som det vil være viktig å se nærmere på.

Videre ser vi at 66 prosent av yk-skolene og 64 prosent av k-skolene har ett eller flere tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring. Sagt på en annen måte: I underkant av en av tre sk-skoler har tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring, mens to av tre yk-skoler og k-skoler har slikt tilbud, det vil si at over dobbelt så stor andel yk- og k-skoler som sk-skoler har ett eller flere tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring. Dette faller sammen med det bildet tabell 2.2 tegnet, hvor vi så at ett av ti tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring ble gitt i aø, mens resten ble gitt i yrkesfaglige grunnkurs med hovedvekt på me, hs og hn (i alt 71 prosent av tilbudene).

Opplæring på egne skoler for spesialundervisning

Slik opplæring foregår på tre arenaer: statlige spesialpedagogiske kompetansesentra, skoler for spesialundervisning i eget fylke eller skoler for spesialundervisning i andre fylker. Det har skjedd en omlegging av de statlige spesialskolene til statlige spesialpedagogiske kompetansesentre. Det er etablert 13 landsdekkende og sju regionale sentre. Elever som ikke kan nyttiggjøre seg særskilt tilrettelagt opplæring innenfor ordinær videregående opplæring, kan søke om inntak her.

Katalogenes omtale av opplæring på egne skoler for spesialundervisning er lite omfattende. Tre av katalogene nevner dette. Ett fylke gjør rede både for statlige spesialpedagogiske kompetansesentra, skoler for spesialundervisning i eget fylke og skoler for spesialundervisning i andre fylker. Det andre fylket omtaler bare statlige spesialpedagogiske kompetansesentra og det tredje bare skoler for spesialundervisning i andre fylker. De tre øvrige katalogene nevner ikke disse opplæringsmulighetene i det hele tatt. Selv om de elevene dette gjelder er få, og selv om deres behov for tilrettelegging er så stort at de sannsynligvis vil bli fanget opp og få den hjelpen de trenger likevel, vil vi likevel anbefale at man omtaler også denne muligheten for særskilt tilrettelagt opplæring.

Hvilken kompetanse kan elevene oppnå?

Som redegjort for tidligere sier Lov om videregående opplæring nå at opplæringen normalt skal føre fram til en av fire former for kompetanse: «(. . .) *studiekompetanse, yrkeskompetanse, dokumentert delkompetanse eller annen avsluttet videregående opplæring*».³¹

Blant våre seks fylker er det tre som har omtale av kompetanse i katalogen sin. De tre andre sier ikke noe til dem som skal søke videregående opplæring om hva opplæringen skal og kan føre til, hvilken anvendelse den kan få for utdanningen siden. To av fylkene har en generell omtale av kompetanse. De beskriver tre former for kompetanse: studiekompetanse, yrkeskompetanse og annen avsluttet videregående opplæring, men utelater å omtale dokumentert delkompetanse. Det tredje fylket (Møre og Romsdal) som omtaler kompetanse, gjør det under kapitlet om særskilt tilrettelagt opplæring, og relaterer kompetansespørsmålet spesielt til elever som får særskilt tilrettelagt opplæring.

«Kompetanse: Ein får vitnemål for dei kursa som ein har teke. Ein får ikkje studiekompetanse eller fagbrev, men ein delkompetanse. Departementet i samarbeid med LO og NHO arbeider med å formalisere delkompetanseomgrepet slik at det blir eins for heile landet.»³²

³¹ Lov om videregående opplæring §3

³² Møre og Romsdal-katalogen s 12

Bare i ett fylke får altså elevene som skal søke særskilt tilrettelagt opplæring informasjon om at de kan få en delkompetanse dersom de ikke makter å fullføre hele utdanningsløp, men i stedet tar deler av utdanning. Det er vår vurdering at det er en vesentlig mangel i katalogene at denne informasjonen ikke er tatt med, og anbefalingen til fylkene er klar: La katalogene omtale kompetansespørsmålet, og glem ikke dokumentert delkompetanse.

Oppsummert: Ulike tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring i fylkene

En punktvis oppsummering av dette kapitlet ser slik ut:

- * I alle fylkene kan søkere til særskilt tilrettelagt opplæring søke opplæring enten a) i ordinære klasser, b) i egne klasser på ordinære skoler eller c) på egne skoler for spesialundervisning.
- * Det legges vekt på at hovedmålet er at flest mulig elever – også de som får særskilt tilrettelagt opplæring – bør få opplæringen i ordinære klasser. Fylkene vektlegger dette perspektivet med ulik styrke.
- * De tilbudene som får størst omtale i katalogen, er opplæring i egne klasser på ordinære skoler.
- * Alle fylkene presenterer tilbud om firergrupper.
- * Fem av fylkene (ikke Troms) presenterer tilbud om tilrettelagte grunnkurs, og to av fylkene (Troms og Akershus) presenterer tilbud om grunnkurs over to år.
- * Ni av ti tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring i katalogene er innenfor yrkesfaglige grunnkurs med hovedvekt på mekaniske fag, helse- og sosialfag og hotell- og næringsmiddelfag.
- * Ett av ti tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring er innenfor grunnkurs all menne og økonomiske/administrative fag.

2.3 Slik ble tilbudet i de enkelte fylkene

Vi har i forrige kapittel sett hvilket tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring i egne klasser på ordinære skoler de enkelte fylkene har presentert i katalogene sine. Vi skal i dette kapitlet se på hvordan tilbudet virkelig ble. Ble det opprettet firergrupper på så mange skoler som planlagt, ble alle de planlagte tilrettelagte grunnkursene og grunnkursene over to år satt i gang, og hvordan gikk det med Den tredje vei og de planlagte APO-tilbudene?

Firergrupper igangsatt omtrent som planlagt

Tabell 2.4 sammenligner planlagte og igangsatte firergrupper i de seks fylkene. Tabellen viser at forskjellen mellom plan og virkelighet ikke er skremmende stor. I de fleste fylkene er det blitt satt i gang firergrupper ved de skolene hvor det var planlagt. Noen få grupper er lagt ned og noen er opprettet, men endringene er ikke store. Disse variasjonene er ikke større enn en må regne med.

Tabell 2.4. Andelen skoler i de seks fylkene som har satt i gang firergrupper³³

Fylke	Andel = %	
	Planlagt	Igangsatt
Akershus	12/32 = 38	12/32 = 38
Buskerud	8/23 = 35	5/23 = 22
Aust-Agder	4/18 = 22	2/18 = 11
Hordaland	17/54 = 31	15/54 = 28
Møre og R.	8/37 = 22	9/37 = 24
Troms	10/26 = 38	9/26 = 35

APO og tredje vei satt igang som planlagt

Som vi viste i forrige kapittel var det bare to fylker som presenterte et APO-tilbud i katalogen sin. I begge fylkene er dette kommet i gang, ved fem skoler i Akershus og to i Troms. Møre og Romsdal som omtalte dette som et mulig tilbud, har ikke satt i gang noen APO-tilbud. Den tredje vei ved Skedsmo videregående skole i Akershus har også kommet i gang som planlagt.

Tilrettelagte grunnkurs og grunnkurs over to år utfyller hverandre

Vi har sett på forholdet mellom planlagte og igangsatte kurs både når det gjelder tilrettelagte grunnkurs og grunnkurs over to år. Dette går fram av tabellene 2.5 og 2.6. Det første vi merker oss når vi leser disse tabellene, er at det i de fleste fylkene er stort samsvar mellom planlagte og igangsatte tilbud både for tilrettelagte grunnkurs og for grunnkurs over to år. Vi ser noen avvik i det samlede antall tilbud i hvert fylke og også innen de enkelte grunnkurs. Tar vi Hordaland som eksempel, ser vi at det på tilrettelagte grunnkurs innen hs er etablert tilbud på tre færre skoler enn planlagt og innen hn på tre flere skoler enn planlagt. Totalt er det etablert 38 tilbud mot 40 planlagte. Det er slike avvik vi snakker om i de fleste fylkene, og de er ikke dramatiske.

Det er ett unntak, og det er Møre og Romsdal. Her finner vi meget stort avvik mellom det som er presentert som tilbud i katalogen, og det som faktisk er igangsatt. Vi ser at katalogen har presentert et tilbud om seks tilrettelagte grunnkurs fordelt på tre ulike kurs (me, hs og na). Ingen av disse er igangsatt. I stedet ser vi at det i dette fylket er satt i gang 16 ulike tilbud (fordelt på 8 ulike grunnkurs me, hs, hn, aø, by, na, fo og el) i form av grunnkurs over to år. Katalogen presenterte ingen slike tilbud, ja, den omtalte faktisk ikke grunnkurs over to år i det hele tatt. Her har det altså skjedd en reell forskyvning mellom det presenterte og det igangsatte tilbudet, og det tilbudet som er satt i gang har et langt større omfang enn det presenterte. En kan da spørre om det har vært noen søkere til disse grunnkursene over to år, ettersom de ikke var presentert i katalogen. Vi skal i neste kapittel se på søkningen til særskilt tilrettelagt opplæring, men vi kan jo foregripe begivenhetenes gang noe med å si at av 516 særskiltsøkere i Møre og Romsdal søkte 57 personer (11 prosent) på grunnkurs over to år. Det betyr at disse kursene må ha vært kjent for søkerne selv om de ikke ble omtalt i katalogen.

I Akershus har man et begrenset tilbud om tilrettelagte grunnkurs. Bare seks av de 32 skolene har slikt tilbud. Derimot ser vi at 14 av skolene i dette fylket har tilbud om grunnkurs over to år. Over har vi allerede vist at Møre og Romsdal ikke har noen tilrettelagte grunnkurs, men grunnkurs over to år ved ni av sine 37 skoler. I Troms ser vi også dette: ingen tilrettelagte grunnkurs, men grunnkurs over to år ved elleve av de 26 skolene.

³³ Fylkene opererer med ulike betegnelser på det vi her omtaler som firergrupper. Noen snakker om grupper for dagliglivstrening, andre kaller det spesialklasser og noen bruker betegnelsen firergrupper. Når vi her ser på igangsatte firergrupper i forhold til planlagte, så tar vi utgangspunkt i det vi presenterte i tabell 2.1, en presentasjon vi igjen baserer på vår lesning av katalogene.

Tabell 2.5 Tilrettelagte grunnkurs. Fordeling på ulike grunnkurs i de seks fylkene. Planlagte og igangsatte tilbud

Fylke	Andel vgs med tilbud om tilrlagt grunnkurs	Tilbud om tilrettelagte grunnkurs innenfor ulike grunnkurs.													
		Antall tilbud i fem fylker													
	Andel=%	me	hs	hn	aø	by	na	fo	tr	tb	pk	md	if	el	alle
Akershus	p	5/32=16	2	1	1	2	0	0	0	1				0	7
	i	6/32=19	1	1	1	2	0	0	0	1				0	6
Buskerud	p	11/23=48	4	5	1	1	3	2	0	0				0	16
	i	11/23=48	4	4	4	1	3	2	0	0				0	18
Aust-Agder	p	8/18=44	3	3	2	0	1	1	1	0				0	11
	i	5/18=28	1	3	1	0	1	1	0	0				0	7
Hordaland	p	25/54=46	14	10	8	4	2	1	1	0				0	40
	i	27/54=50	14	7	11	3	1	1	1	0				0	38
Møre og R	p	5/37=24	4	1	0	0	0	1	0	0				0	6
	i	0/37=00	0	0	0	0	0	0	0	0				0	0

p = planlagt tilbud, i = igangsatt tilbud

Tabell 2.6 Grunnkurs over to år. Fordeling på ulike grunnkurs i tre fylker. Planlagte og igangsatte tilbud

Fylke	Andel vgs med tilbud om gk over 2 år	Tilbud om grunnkurs over 2 år innenfor ulike grunnkurs.													
		Antall tilbud i tre fylker													
	Andel=%	me	hs	hn	aø	by	na	fo	el	tb	pk	md	if	tr	alle
Akershus	p	18/32=56	6	6	2	5	3	1	0	1				0	24
	i	14/32=44	4	6	2	3	1	1	0	1				0	18
Møre og R	p	0/37=0	0	0	0	0	0	0	0	0				0	0
	i	9/37=24	5	4	2	1	1	1	1	1				0	16
Troms	p	12/26=46	6	0	3	1	1	0	1	0				0	12
	i	11/26=42	5	0	3	1	1	0	1	0				0	11

Dette tolker vi som et uttrykk for at man i disse tre fylkene – Akershus, Møre og Troms – har valgt å prioritere oppbyggingen av et annet tilbud enn i de andre fylkene. Her prioriteres grunnkurs over to år, mens de andre tre fylkene prioriterer tilrettelagte grunnkurs.

Vi har sammenholdt tilbudene innenfor tilrettelagte grunnkurs og grunnkurs over to år ved å se på hvor stor andel av skolene i de seks fylkene som tilbyr enten den ene eller begge av disse to modellene. Dette går fram av tabell 2.7.

Tabellen viser at når vi ser grunnkurs over to år og tilrettelagte grunnkurs under ett, så framtrer fylkene som nokså like. I Troms har fire av ti skoler minst ett av disse tilbudene, og i Akershus, Buskerud og Hordaland har halvparten av skolene enten den ene og/eller begge av disse modellene. For to fylker – Aust-Agder og Møre og Romsdal – ser vi et avvik fra dette mønsteret. Her har bare hver fjerde skole ett av disse tilbudene. I Møre og Romsdal kan en forklaring på dette være geografien. Det er ikke mulig å bygge opp spesialiserte tilbud basert på et lite elevgrunnlag på alle de

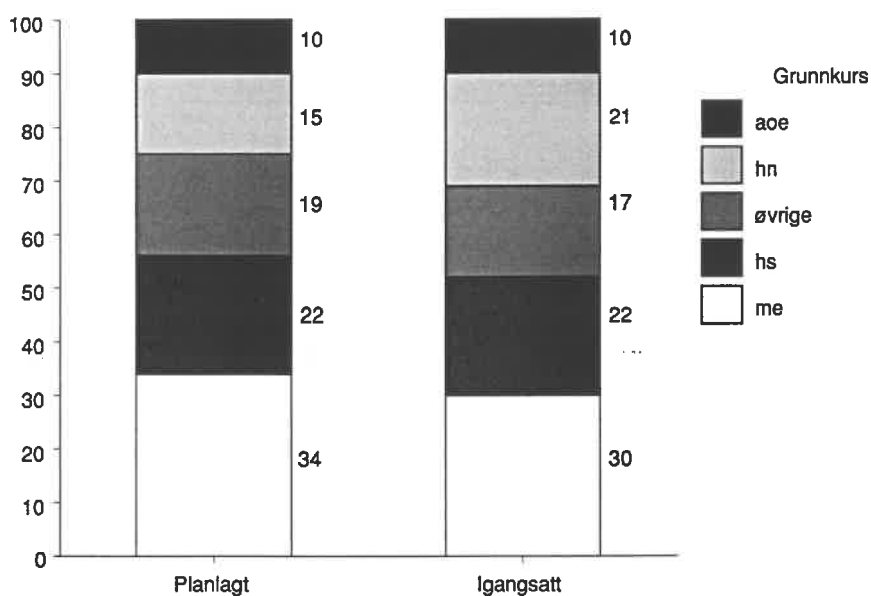
Tabell 2.7 Andel videregående skoler i de seks fylkene som tilbyr enten tilrettelagte grunnkurs og/eller grunnkurs over to år

Fylke	Andel	=	%
Akershus	17/32	=	53
Buskerud	11/23	=	48
Aust-Agder	5/18	=	28
Hordaland	27/54	=	50
Møre og Romsdal	9/37	=	24
Troms	11/26	=	42

videregående skolene i fylket. I stedet for at elevene må reise til den nærmeste skolen som kunne vært aktuell, har man valgt å kjøpe tjenester i kommunen. 22 av særskilt-søkere til grunnkurs (4 prosent) har søkt om videregående tilbud i hjemkommunen. Disse søkerne fordeler seg på 13 kommuner. I Aust-Agder kan den lave andelen av skoler med disse tilbudene tolkes som et resultat av et ønske om en alternativ måte å tilby særskilt tilrettelagt opplæring på. Vi skal senere (figur 3.4) se at i dette fylket søker hele 77 prosent av grunnkurssøkerne seg til ordinære grunnkurs. Dette kan være et resultat av et ønske om at det meste av særskilt tilrettelagt opplæring skal foregå i ordinære klasser.

Hovedtrekket når vi studerer utbredelsen av grunnkurs over to år og tilrettelagte grunnkurs, er at disse to modellene utfyller hverandre. I fylker hvor man har prioritert den ene modellen, har den andre en tilsvarende mindre utbredelse og omvendt. Til sammen betyr dette at fire av de seks fylkene har et tilrettelagt grunnkurstilbud ved rundt halvparten av skolene sine. Vi har også sett på hvordan igangsatte tilbud innenfor grunnkurs over to år og tilrettelagte grunnkurs fordeler seg på de 13 grunnkursene. Også her har vi sammenlignet med planlagte tilbud. Dette framgår av figur 2.2.

Figur 2.2 Tilrettelagte grunnkurs og grunnkurs over to år i seks fylker. Planlagte (n=116) og igangsatte tilbud (n=114) fordelt på ulike grunnkurs

Figuren viser at det ikke er stor forskjell mellom planlagte og igangsatte tilbud. De aller fleste av de planlagte tilbudene har kommet i gang. De tilbudene som ikke er

igangsatt, og de nye som er etablert, har ikke berørt fordelingen mellom de ulike grunnkursene vesentlig. Hvert tredje grunnkurstilbud innenfor særskilt tilrettelagt opplæring er innenfor mekaniske fag, og hver femte er innenfor helse- og sosialfag. Til sammen utgjør de yrkesfaglige grunnkursene 90 prosent av igangsatte tilbud, mens 10 prosent av de igangsatte tilbudene er innenfor allmenne og økonomiske/administrative fag.

Oppsummert: Igangsatte tilbud i samsvar med katalogens presentasjon

Punktvis kan vi oppsummere dette kapitlet om hvilke tilbud fylkene faktisk har satt i gang slik:

- * Fylkene har i stor grad har satt i gang de tilbudene de har presentert i katalogene. De endringene som har funnet sted ligger innenfor grensene av det en må forvente.
- * Tre av fylkene har prioritert grunnkurs over to år mens de andre tre har prioritert tilrettelagte grunnkurs.
- * Grunnkurs over to år og tilrettelagte grunnkurs utfyller hverandre. I fylker hvor man har prioritert den ene modellen, har den andre tilsvarende mindre utbredelse og omvendt.
- * Fire av de seks fylkene har et tilrettelagt grunnkurstilbud ved halvparten av skolen, mens de to andre har slikt tilbud ved om lag hver fjerde skole.
- * 90 prosent av igangsatte tilbud er innenfor yrkesfaglige grunnkurs, med hovedvekt på mekaniske fag og helse- og sosialfag.
- * 10 prosent av tilbudene er innenfor allmenne og økonomiske/administrative fag.

Kapittel 3 Søkning til og tilbud om inntak til særskilt tilrettelagt opplæring

I dette kapitlet vil vi se nærmere på to forhold. For det første vil vi beskrive søkerne til særskilt tilrettelagt opplæring. Hva kjennetegner dem? Hvem er de? Deretter vil vi se på mulige sammenhenger mellom det tilbud søkerne får om inntak til videregående opplæring og noen bakgrunnsvariabler.

3.1 Søkerne til særskilt tilrettelagt opplæring på grunnkurs, hvem er de?

Vi skal starte med å beskrive søkerne til særskilt tilrettelagt opplæring i de seks fylkene Akershus, Buskerud, Aust-Agder, Hordaland, Møre og Romsdal og Troms. Vi vil se på hvordan søkerne fordeler seg når det gjelder alder, om de er rettselever³⁴, kjønn, hva de har søkt, hvilken begrunnelse de har gitt for å søke særskilt tilrettelagt opplæring og etter hvilken ordning de har søkt inntak. I de seks fylkene er det til sammen 2933 søkere til særskilt tilrettelagt opplæring.³⁵ Fordeling på de ulike fylkene framgår av tabell 3.1.

Tabell 3.1 Søkere til særskilt tilrettelagt opplæring på grunnkurs i seks fylker. Antall og andel av alle gk-søkere i det enkelte fylke³⁶

Fylke	Antall	Andel
Akershus	488	7
Buskerud	449	11
Aust-Agder	202	8
Hordaland	973	14
Møre og Romsdal	516	12
Troms	305	12

Mange søkere over 16 år og mange søkere uten rett

Et viktig element i Reform 94 er at elever som har fullført grunnskolen får rett til inntak til og rett til å gjennomføre videregående opplæring. Dette vil i hovedsak være 16-åringer som har denne retten til inntak høsten 1994. Vi har sett på aldersfordelingen for grunnkurssøkerne til særskilt tilrettelagt opplæring og for alle søkere grunnkurs. Fordelingene framgår av figur 3.1.

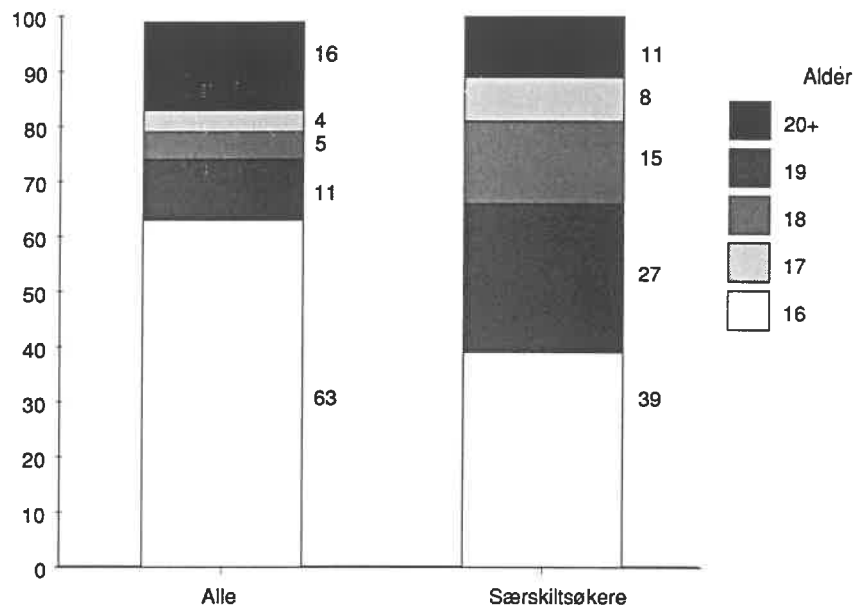
Fire av ti som søker om særskilt tilrettelagt opplæring er 16 år. De resterende er eldre søkere. Sammenlignet med alle grunnkurssøkere er dette en skjev fordeling. Blant alle søkerne er så stor andel som 63 prosent 16 år. 17-, 18- og 19-åringene utgjør halvparten av særskiltsøkerne, mens blant alle søkerne utgjør denne aldersgruppen 20 prosent. De aller eldste, søkere på 20 år eller mer, utgjør en noe større andel blant alle grunnkurssøkerne enn blant særskiltsøkerne (16 mot 11 prosent).

³⁴ Rettselever er elever som, som en følge av Reform 94, har rett til inntak til videregående opplæring høsten 1994.

³⁵ Søkere som har søkt om særskilt tilrettelagt opplæring bare med begrunnelsen at de er fremmedspråklige, inngår ikke i materialet. Fremmedspråklige søkere som søker særskilt tilrettelagt opplæring av en annen grunn, inngår i materialet. Disse utgjør et så lite antall at de ikke behandles særskilt som egen gruppe.

³⁶ Totalt antall gk-søkere i det enkelte fylke framgår av tabell 3.3.

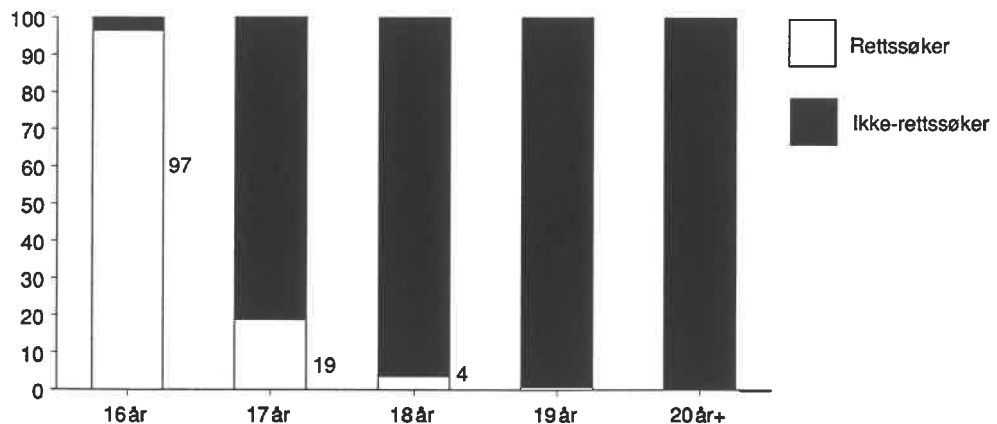
Figur 3.1 Aldersfordeling av grunnkurssøkere til særskilt tilrettelagt opplæring i seks fylker (n = 2933), og for alle grunnkurssøkere i fem fylker (n = 26569)³⁷

At det er så stor andel av særskiltsøkerne som er eldre enn 16 år sammenlignet med alle søkerne til grunnkurs, kan skyldes at noen av elevene med behov for særskilt tilrettelagt opplæring har brukt lengre tid på grunnskolen enn ordinærelevne. Fordi de har trengt ekstra tid og ekstra hjelp, har de kanskje brukt ett år lengre. I hovedsak vil dette være elever som har gått 10. klasse. En annen forklaring kan være at de allerede er i videregående og på grunn av liten faglig progresjon er anbefalt å søke grunnkurs om igjen. Det kan også være at fylkene plasserer særskiltelever som skal begynne på andre eller tredje året i videregående som grunnkurssøkere, fordi det er der de ut fra en faglig vurdering bør være.

Fordelingen mellom søkere med rett og søkere uten rett viser at 44 prosent av søkerne er rettselever, mens 56 prosent ikke er det. Dette sammenholdt med at 39 prosent av søkerne er 16 år, betyr at det ikke er fullt samsvar mellom det å være 16 år og å ha rett til inntak. Vi har derfor sett på forholdet mellom rett og alder. Dette framgår av figur 3.2.

Figur 3.2 Forholdet mellom alder og rett. Prosent, n = 2933

³⁷ Kilde for data om alle grunnkurssøkere er Utredningsinstituttet for høyere utdanning og forskning. De arbeider også med evaluering av Reform 94 og har samlet inn data om søkere i alle fylker. I de dataene vi presenterer her, inngår grunnkurssøkere fra de samme fylkene som inngår i FAFOs prosjekt, med unntak av Buskerud, hvor data i skrivende stund ikke var kommet inn til Utredningsinstituttet.

Figuren viser at 97 prosent av 16-åringene, 19 prosent av 17-åringene, 4 prosent av 18-åringene og 1 prosent av 19-åringene er rettselever. De 3 prosentene av 16-åringene som ikke har rett til inntak, kan være elever som gikk ut av grunnskolen som 15-åringer i 1993 og derfor ikke har rett når de nå søker som 16-åringer. Retten er jo ikke knyttet opp mot alder, men opp mot når elevene avsluttet ungdomsskolen. I vårt datamateriale har vi ikke opplysninger om når søkerne har gått ut av ungdomsskolen, så vi kan ikke påvise at disse 15åringene med rett gikk ut fra ungdomsskolen i 1993, men vi mener altså et det er en rimelig forklaring. Vi har sett nærmere på disse 3 prosentene av 16-åringene, men ut fra datamaterialet har vi ikke vært i stand til å finne noen kjennetegn som kan forklare hvorfor disse ikke har rett, eller som skiller dem fra andre grupper søkere.

At det fins rettssøkere som er eldre enn 16 år kan forklares med at de har brukt lengre tid på grunnskolen enn normalt, for eksempel ved å gå 10. klasse, og at de derfor forlater ungdomsskolen når de er eldre enn 16 år. Disse eldre rettssøkerne kan også være søkere som kom inn høsten 1993, og som har reservert plass fordi de valgte å utsette oppstart.

Vi har sett nærmere på rettssøkerne som er eldre enn 16 år. I all vesentlighet skiller de seg ikke fra hele utvalget av særskilt søkere. På et punkt ser vi en forskjell som kan være verdt å kommentere, og det er i forhold til hvilken type opplæring eleven har søkt. Tabell 3.2 viser dette.

Tabell 3.2 Type opplæring søkt på grunnkurs. Prosent

Søkt ordning	Alle (n=2933)	17 år+ m/rett (n=165)
Ordinært grunnkurs	56	35
Grunnkurs over 2 år	7	7
Tilrettelagt grunnkurs/åttergruppe/firergrupper	31	52
Spesielle ordninger	6	6

Vi ser at blant rettssøkere som er 17 år og eldre søker halvparten om undervisning i firergrupper eller tilrettelagte grunnkurs/åttergrupper (52 prosent). I hele utvalget er det bare tre av ti (31 prosent) som søker slik opplæring. Når det gjelder søkning til ordinært grunnkurs, er forholdet det motsatte. Her er det seks av ti (56 prosent) blant alle og hver tredje blant rettssøkere som er 17 år og eldre. Dette peker i retning av at rettssøkere som er 17 år og eldre har større behov for tilrettelegging enn hele utvalget. Større tilretteleggingsbehov kan også være en indikator på at de har hatt behov for å bruke noe lengre tid på ungdomsskolen, for eksempel ved å gå 10. klasse, og altså gått der til de ble 17 år.

Vi har sett på andelen rettssøkere i de seks fylkene, både blant søkere til særskilt tilrettelagt opplæring og blant alle grunnkurs søkerne i fylket. Dette går fram av tabell 3.3.

Tabell 3.3 Andel rettssøkere blant alle grunnkurssøkere og blant søkere til særskilt tilrettelagt opplæring i seks fylker. Prosent

Fylke	Antall grunnkurssøkere i fylket	Andel med rett blant grunnkurssøkere	Antall særskiltsøkere i fylket	Andel med rett blant særskiltsøkere
Akershus	6801	77	488	33
Buskerud	3966	67	449	42
Aust-Agder	2393	57	202	47
Hordaland	6781	72	973	46
Møre og R	4366	69	516	46
Troms	2520	68	305	52

Tabellen viser at andelen særskiltsøkere som har rett til inntak, varierer noe mellom fylkene. For fylkene Buskerud, Aust-Agder, Hordaland og Møre og Romsdal er andelen særskiltsøkere med rett fra 42-47 prosent, noe som er om lag den samme som for hele utvalget (44 prosent). I Akershus har bare hver tredje særskiltsøker (33 prosent) rett til inntak, mens det gjelder annenhver (52 prosent) i Troms.

Ser vi på andelen rettssøkere blant alle grunnkurssøkerne, finner vi også variasjon. I Akershus har så mange som tre av fire (77 prosent) grunnkurssøkere rett til inntak. I Buskerud, Hordaland, Møre og Troms ser vi at sju av ti (67-72 prosent) har retten, mens i Aust-Agder har bare seks av ti grunnkurssøkere (57 prosent) rett til inntak. Dette peker i retning av en eldre søkermasse i Aust-Agder enn i de andre fylkene, mens det motsatte er tilfellet i Akershus: her er grunnkurssøkerne gjennomsnittlig yngre enn i de andre fylkene.

Men det mest interessante vi kan lese ut av tabell 3.3 er at i alle fylker er det en mindre andel rettssøkere blant søkere til særskilt tilrettelagt opplæring enn blant alle grunnkurssøkerne. Eller sagt på en annen måte: Det er en større andel søkere uten rett blant særskiltsøkerne enn i hele søkermassen til grunnkurs. Denne forholdsvis større søkningen blant eldre søkere uten rett avdekker et stort behov for særskilt tilrettelagt opplæring. Og det som kanskje er det alvorlige med dette: Videregående opplæring etter Reform 94 er ikke konstruert for primært å ivareta denne gruppens behov. Dette udekkede behovet for særskilt tilrettelagt opplæring står i fare for å forbli udekket, fordi reformen prioriterer rettssøkere. Vi kommer tilbake til dette i kap 3.3.

Tre av fem særskiltsøkere er gutter

I de seks fylkene samlet er seks av ti søkere til særskilt tilrettelagt opplæring gutter. Den samme fordelingen finner vi også i Buskerud, Hordaland og Møre og Romsdal. I Akershus er andelen gutter noe lavere (56 prosent) og i Troms noe større (66 prosent). Bare i Aust-Agder finner vi en jevn fordeling av gutter og jenter (52 prosent gutter). Møreforskning gjorde en undersøkelse av søkning og inntak til særskilt tilrettelagt opplæring i seks fylker i 1989.³⁸ Blant dem som søkte særskilt tilrettelagt opplæring på det tidspunktet, var det 58 prosent gutter og 42 prosent jenter.³⁹ Vi ser altså at fordelingen mellom jenter og gutter er den samme nå som i den undersøkelsen.

³⁸ Skårbrevik og Dybdal 1990, s 5

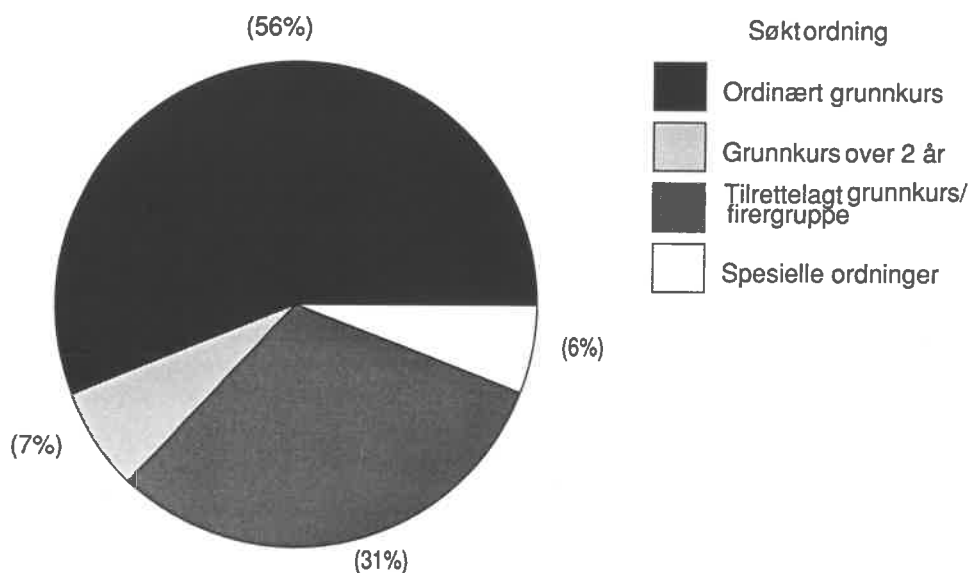
³⁹ Møreforskningens undersøkelse ble gjennomført i Troms, Nord-Trøndelag, Møre og Romsdal, Rogaland, Oppland og Østfold. Fordelingen av jenter og gutter her er beregnet ut fra alle søkere til særskilt tilrettelagt opplæring, både til grunnkurs og videregående kurs I og II.

Vi har også sett på kjønnsfordelingen blant alle grunnkurs søkerne i fem av de fylkene⁴⁰ som er med i undersøkelsen. Da finner vi at 48 prosent er gutter og 52 prosent jenter. Det er altså en helt annen kjønnsfordeling blant særskiltsøkerne enn i hele søkermassen. Blant særskiltsøkerne er det en sterk overvekt av gutter (59 prosent), mens blant alle søkerne er det likefordeling med en svak underrepresentasjon av gutter (48 prosent).

Hvilken ordning har de søkt på?

Søkere til særskilt tilrettelagt opplæring kan søke om ulike former for tilrettelagte opplegg. De ulike tilbudene er beskrevet i den delen av rapporten hvor vi har sett på hvilke tilbud fylkene presenterte i katalogene sine. Vi skal nå se på hva eleven har søkt på. Dette framgår av figur 3.3.

Figur 3.3 Hvilke ordninger har elevene søkt på?

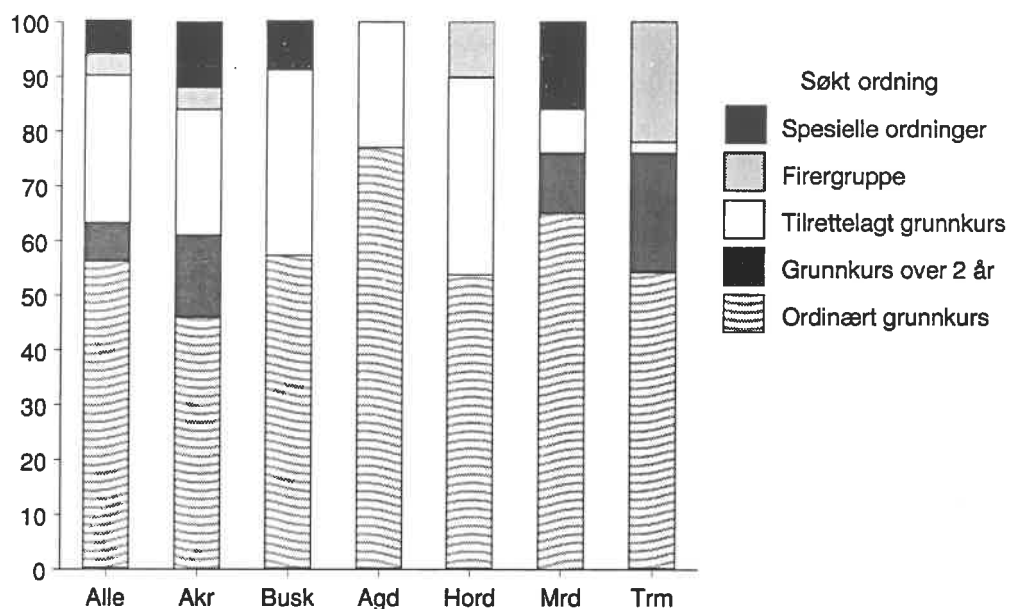
Vi ser at nesten seks av ti (56 prosent) har søkt om inntak på ordinært ettårig grunnkurs. 7 prosent har søkt grunnkurs over to år, og tre av ti (31 prosent) har søkt om inntak til tilrettelagt grunnkurs eller til firergrupper, mens 6 prosent har søkt om spesielle ordninger.⁴¹ Grunnen til at vi her har slått sammen tilrettelagte grunnkurs og firergrupper, er fylkenes ulike bruk av kurskoder i sine registre. Akershus og Hordaland opererer med egne kurskoder for firergrupper, mens Møre, Buskerud og Aust-Agder bruker samme kode for tilrettelagte grunnkurs og firergrupper, og Troms bruker kodene som er beregnet for tilrettelagte grunnkurs på firergruppene. Dette gjør en felles koding og sammenligning umulig for oss, og vi kan ikke – ut fra det datamaterialet vi har fått fra fylkene – si hvor stor andel av søkerne til særskilt tilrettelagt opplæring som har søkt henholdsvis tilrettelagte grunnkurs eller firergrupper, bare hvor stor andel som har søkt én av disse ordningene.

For å få et klarere bilde har vi derfor sett på om det er noen forskjeller fylkene imellom når det gjelder til hvilke ordninger man har søkt. Dette går fram av figur 3.4.

⁴⁰ Se fotnote 37.

⁴¹ I denne kategorien finner vi søkere til spesialskoler, institusjoner, voksenopplæring på grunnskolenes område, folkehøgskoler og kjøpte tjenester i kommuner.

Figur 3.4 Søkt ulike ordninger i fylkene. Andel innen hvert fylke

Vi ser at det er store forskjeller fra fylke til fylke. Vi vil starte med å knytte noen kommentarer til andelen som har søkt tilrettelagte grunnkurs og firergrupper i de tre fylkene hvor det er mulig å skille disse fra hverandre. I Akershus, Hordaland og Troms er det henholdsvis 27, 46 og 24 prosent som har søkt en av disse to ordningene. At Hordaland skiller seg ut kan forklares med at dette fylket ikke tilbyr grunnkurs over to år, mens det gjør Akershus og Troms. I disse fylkene søker henholdsvis 15 og 22 prosent dette alternativet.

I Akershus søker 4 prosent, i Hordaland 10 prosent og i Troms søker 22 prosent av særskiltsøkerne seg til firergruppe. Den meget høye andelen i Troms kan forklares med at der tilbys ikke tilrettelagte grunnkurs over ett år, men alternativene til firergruppe er enten ordinært grunnkurs eller grunnkurs over to år.⁴² Troms tilbyr heller ingen andre spesielle ordninger som kan ta søkere som nå søker seg til firergrupper. Den lave andelen som søker firergruppe i Akershus, kan forklares med at her har man andre tilbud som kan fange opp potensielle firergruppesøkere. Vi tenker her på Den tredje vei ved Skedsmo videregående skole samt APO-tilbud ved flere skoler.

Vi har også sett på hvor stor andel som har søkt om inntak til særskilt tilrettelagt opplæring i ordinære grunnkursklasser. For hele landet er dette 56 prosent. I fylkene varierer dette fra om lag halvparten av søkerne i Akershus (46 prosent), Hordaland (53 prosent) og Troms (54 prosent), via tre av fem i Buskerud (59 prosent) og Møre og Romsdal (64 prosent), til tre av fire i Aust-Agder (77 prosent).

Vi mener at det er rimelig å tolke den ulike søkningen til ulike ordninger i fylkene som et utslag av at fylkene har organisert tilbudet sitt så ulikt og måten de bruker kurskodene på. (Se også kapittel 2.2 om tilbudet i de ulike fylkene.) Fylkenes tilbud styrer selvsagt søkningen. At for eksempel Møre og Romsdal har så stor andel av søkerne til spesielle ordninger, henger nøye sammen med at man der på grunn av geografiske forhold har valgt å kjøpe tjenester til en del elever i kommunene. Når et fylke for eksempel ikke tilbyr grunnkurs over to år, så vil det selvsagt ikke være søkere til et slikt tilbud i dette fylket. Og det at vi i noen fylker ikke finner søkere til firergrupper, kan ikke bety at det i disse fylkene ikke er elever som skal begynne i videre-

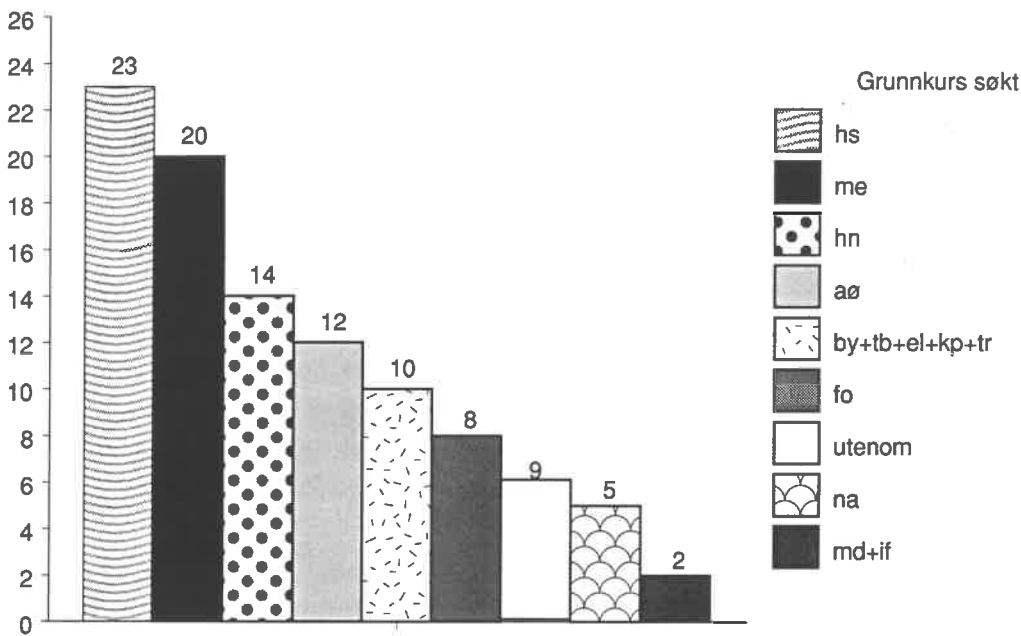
⁴² I katalogen tilbys APO ved to skoler. Til sammen sju personer har søkt seg til dette alternativet i hele fylket.

gående opplæring og som har behov for en særskilt tilrettelegging i små grupper. Disse elevene vil i disse fylkene være skjult bak andre koder og inngå i andre og større grupper enn i de fylkene som har skilt ut firergruppesøkerne som egen gruppe og med egen kode. Fordelingen av søkere på ulike ordninger kan ikke framstå som et mål på tilretteleggingsbehovet blant søkerne.

Hvilke grunnkurs har de søkt?

Vi har også undersøkt hvilket grunnkurs søkerne til særskilt tilrettelagt opplæring har søkt på. Dette framgår av figur 3.5.

Figur 3.5 Fordeling av søkere til særskilt tilrettelagt opplæring på ulike grunnkurs. Prosent, n=2933

Figur 3.5 viser at den alt overveiende søkningen er til yrkesfaglige grunnkurs. Vi ser at nesten hver fjerde søker ønsker seg inn på grunnkurs helse- og sosialfag, mens hver femte ønsker seg inn på mekaniske fag. Søkerne til disse to grunnkursene utgjør altså nesten halvparten av alle som har søkt seg inn til særskilt tilrettelagt opplæring i de seks fylkene. Det tredje mest ønskede grunnkurset er hotell- og næringsmiddelfag. Bare hver åttende søker (12 prosent) ønsker seg inn på allmenne og økonomiske/administrative fag. Tar vi med dem som har søkt idrettsfag og musikk, dans og drama, er det om lag 14 prosent som søker et grunnkurs som peker fram mot studiekompetanse. (Bare aø, md og if fører direkte fram mot studiekompetanse.)

Videre har vi sett på hvordan alle grunnkurs søkerne i fem av de fylkene⁴³ som er med i prosjektet fordeler seg på de ulike grunnkursene. En sammenstilling av søkningen til ulike grunnkurs for særskiltsøkerne og alle søkere framgår av tabell 3.4.

Tabell 3.4 viser oss at det er et helt annet søkermønster blant særskiltsøkerne enn blant alle som søker på grunnkurs. I hele søkermassen er det 39 prosent som søker aø, mens det bare er 12 prosent blant særskiltsøkerne. Tar vi med de to andre retningene som gir studiekompetanse, md og if, er forholdet 45 prosent mot 14 prosent. Forholdsmessig er det tre ganger så mange blant alle som blant særskiltsøkerne som søker på en retning som gir studiekompetanse.

⁴³ Buskerud inngår ikke. Se også fotnote 37.

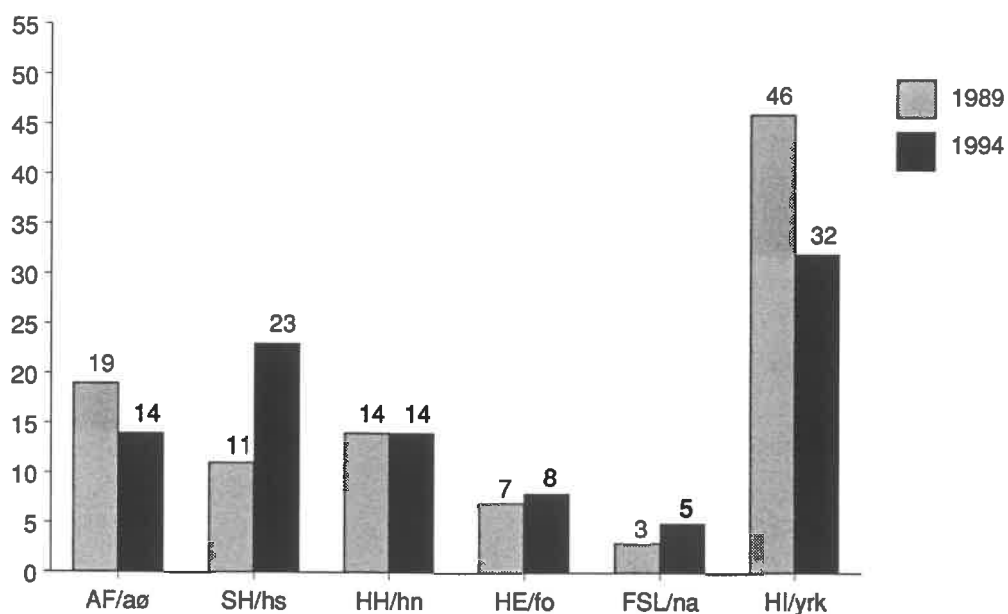
Tabell 3.4 Prosentvis fordeling på grunnkurs blant særskiltsøkere (n=2933) og blant alle søkere (n=26569)

Grunnkurs	Særskiltsøkere	Alle
aø	12	39
md	1	3
if	1	4
hs	23	17
na	5	3
fo	8	9
hn	14	7
by	4	2
tb	1	1
el	3	6
me	20	8
kp	0	1
tr	2	1

Blant særskiltsøkerne er det tre yrkesfaglige retninger som dominerer. Nesten seks av ti (57 prosent) ønsker å begynne på hs, me eller hn. Blant alle søkerne er det litt over tre av ti (32 prosent) som søker seg hit.

I Møreforsknings undersøkelse fra inntaket i 1989⁴⁴ presenteres også tall for søkingen til grunnkurs. Da kunne søkere til videregående opplæring søke seg inn til 109 ulike grunnkurs på ti ulike studieretninger. Disse ti studieretningene er ikke direkte sammenlignbare med de 13 grunnkursene som finnes etter Reform 94. Med dette forbeholdet har vi likevel gjort en sammenligning av søkingen i 1989 og i 1994. Dette framgår av figur 3.6.

Figur 3.6 Søking til ulike grunnkurs i 1989 og 1994

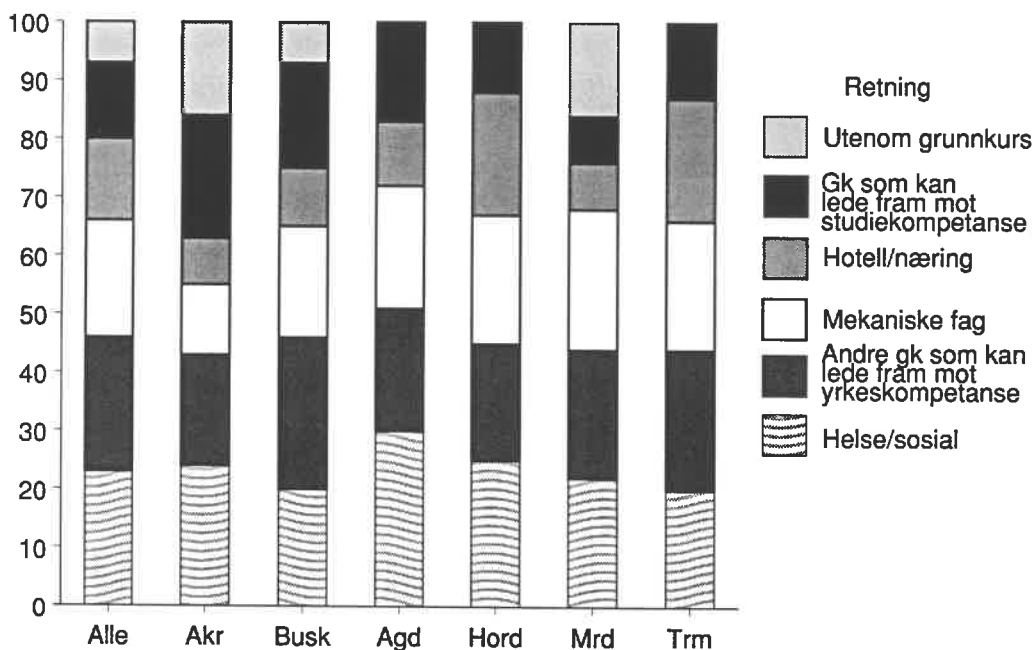
Forkortelser for grunnkurs og studieretninger finnes i vedlegg 1

⁴⁴ Skårbrevik og Dybdal 1990

Vi ser at det er noe endring i søkningen til særskilt tilrettelagt opplæring fra 1989 til 1994. Vi ser to forandringer som er av betydning: Det ene er at det er betydelig færre som søker yrkesfagene byggfag, tekniske byggfag, elektrofag, mekaniske fag, kjemi- og prosessfag og trearbeidsfag enn det var som søkte studieretning for håndverks- og industrifag. Samtidig er det betydelig flere som søker helse- og sosialfag enn det var som søkte studieretning sosial- og helsefag. Vi ser også at det er en del færre som søker mot studiekompetanse nå enn i 1989. Denne forskjellen kan skyldes at handels- og kontorlag den gang besto som egen studieretning, og at den var i skjæringspunktet mellom allmennfag og yrkesfag. I dag er den en del av grunnkurs allmenne og økonomiske/administrative fag, og klart et studiekompetansegivende valg. Alt i alt – når en også tar i betraktning at det har skjedd en reform med en ny grunnkursstruktur hvor det ikke er direkte samsvar mellom gamle studieretninger og nye grunnkurs – så er det ikke så store forandringer som har skjedd i søkermønsteret.

Vi har også sett på hvordan søkningen til de ulike grunnkursene er fra fylke til fylke. For denne sammenligningens del har vi slått sammen noen studieretninger, slik at vi opererer med seks grupper. Dette framgår av figur 3.7.

Figur 3.7 Søkning til ulike retninger i de seks fylkene. Andel innen hvert fylke⁴⁵

Helse- og sosialfag er det grunnkurset som har størst søkning av elever som søker til særskilt tilrettelagt opplæring. I de seks fylkene samlet er det 23 prosent som søker dette kurset. I fire av fylkene ønsker hver femte, i ett fylke hver fjerde og i ett hver tredje søker å komme inn på grunnkurs helse- og sosialfag. Det nest mest ønskede faget er mekaniske fag. I alle fylkene samlet ønsker hver femte søker dette. Fem av fylkene har om lag denne andelen søkere til dette grunnkurset, mens i ett fylke er det bare 12 prosent som søker mekaniske fag. Det tredje mest søkte grunnkurset er hotell- og næringsmiddelfag. Rundt 15 prosent av søkerne ønsker seg hit. Her kan vi observere forskjeller mellom fylkene. I fire av fylkene søker hver tiende og i to av fylkene søker hver femte til dette grunnkurset. Disse tre yrkesfaglige grunnkursene helse- og sosialfag, mekaniske fag og hotell- og næringsmiddelfag er ført opp som første-

⁴⁵ I gruppen andre yrkeskomp inngår by, tb, el, kp tr, fo og na. I gruppen utenom studieretning inngår søkere til spesialskoler, institusjoner, voksenopplæring på grunnskolenes område, folkehøgskoler og kjøpte tjenester i kommuner.

ønske av 65 prosent av søkerne. I de enkelte fylkene varierer andelen som søker disse tre grunnkursene fra fire av ti i Akershus, via fem av ti i Buskerud og Møre og Romsdal, seks av ti i Aust-Agder og Troms, til sju av ti i Hordaland.

De øvrige yrkesfaglige grunnkursene har samlet og i hvert av fylkene mellom en femtedel og en fjerdedel av søkerne.

I de seks fylkene samlet er det 14 prosent som søker grunnkurs som kan føre fram mot studiekompetanse. Den alt overveiende del av disse søker allmenne og økonomiske/ administrative fag, mens det er svært få som søker idrettsfag og musikk, dans, drama. Andelen søkere til disse grunnkursene varierer noe fra fylke til fylke. I Akershus søker hver femte om et slikt kurs, mens det i Møre og Romsdal er 8 prosent som gjør det. I Buskerud og Aust-Agder søker 17-18 prosent og i Hordaland og Troms om lag 12 prosent av søkerne til studiekompetansegivende grunnkurs.

Vi har foran (i kapittel 2.2) sett på det tilbudet katalogene presenterte for elevene, hva katalogene fortalte elevene at de kunne søke på. Vi har sammenlignet det fylkene presenterte av tilbud med den faktiske søkningen til tilrettelagte grunnkurs og åttergrupper. Resultatet av denne sammenligningen framgår av tabell 3.5.

Tabell 3.5 Tilbud om og søkning til tilrettelagte grunnkurs. Prosent

Grunnkurs	Andel av alle tilbudene om tilrettelagte grunnkurs (n=80 tilbud)	Andel av alle søkere til tilrettelagte grunnkurs (n=2933 søkere)
Mekaniske fag	34	26
Helse- og sosialfag	25	22
Hotell- og næringsmiddelfag	15	18
Allmenne og økonomiske/administrative fag	8	13
Byggfag	8	3
Naturbruk	6	5
Formgivningsfag	3	3
Trearbeidsfag	1	2
Elektrofag	0	2
Tekniske byggfag	0	0
Kjemi- og prosessfag	0	0
Musikk-dans-drama	0	0
Idrettsfag	0	0

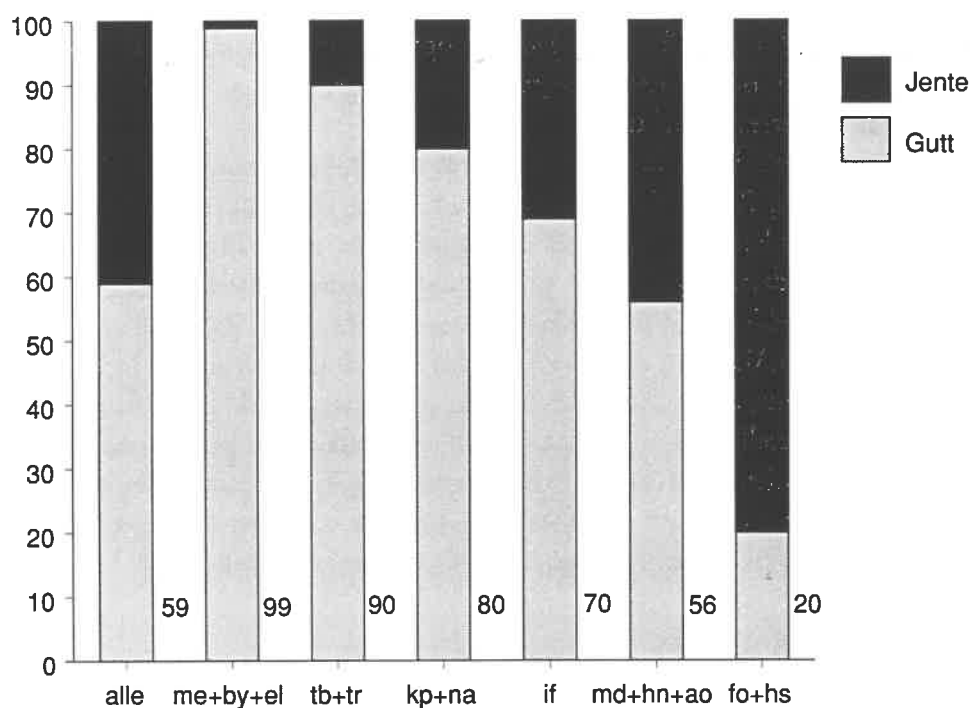
Det er noe forskjell mellom søkningen og tilbudet, men alt i alt er det stort sammenfall mellom det elevene har søkt og det tilbudet fylkene har presentert i katalogene sine.

Gutter og jenter søker meget ulikt til de forskjellige grunnkursene

Vi har sett på hvordan gutter og jenter søker til ulike grunnkursene. Vi finner et klart mønster og en klar sammenheng mellom kjønn og søkt grunnkurs⁴⁶. Dette framgår av figur 3.8. Som figuren viser er det klare forskjeller i søkningen til ulike grunnkurs for gutter og jenter. Vi ser at det er tradisjonelle mønstre som opprettholdes: Jenter er i klar overvekt til tradisjonelle jentefag som formgivningsfag og helse og sosialfag. Til disse to grunnkursene er åtte av ti søkere jenter.

⁴⁶ Korrelasjonen målt med eta er .6

Figur 3.8 Gutter og jenters søkning til ulike grunnkurs⁴⁷

Samtidig er guttene i klar overvekt til tradisjonelle guttefag som mekaniske fag, byggfag og elektrofag. Her er 99 prosent av søkerne gutter. Til trelastfag og tekniske byggfag er ni av ti søkere gutter, til naturbruk, kjemi- og prosessfag åtte av ti, og til idrettsfag sju av ti.

For de tre grunnkursene musikk-dans-drama, hotell- og næringsmiddelfag og allmenne og økonomiske/administrative fag er kjønnsfordelingen 56 prosent gutter og 44 prosent jenter. I hele utvalget er fordelingen 59 prosent gutter og 41 prosent jenter.

Blant alle søkerne til grunnkurs i fem av fylkene⁴⁸ finner vi omtrent det samme mønsteret. Det er noen avvik, men de er små. Vi ser blant annet at til me, by og el er over 95 prosent av søkerne gutter og til fo og hs er over 85 prosent av søkerne jenter.

Hvorfor har de søkt om særskilt tilrettelagt opplæring?

I søknadsskjemaene for søkning til særskilt tilrettelagt opplæring er det en rubrikk som heter «Begrunnelse for å søke». Her skal søkeren oppgi hva som er hovedgrunnen til at han/hun søker særskilt tilrettelagt opplæring. Fylkene opererer med noe ulike grupperinger og også noe ulike betegnelser. De begrunnelsene som fylkene opererer med er: Synshemming, hørselshemming, bevegelsehemming, spesifikke lærevansker, generelle lærevansker, sammensatte lærevansker, store lærevansker, attføring, psykiske og sosiale vansker, medisinske vansker og andre grunner.

I arbeidet med å se nærmere på de begrunnelsene som er gitt, ble det klart for oss at bruken av disse begrunnelsene i de ulike fylkene er uensartet og problematisk. Vi vil bruke «lærevanske»-begrepet som eksempel.

I de fleste fylkene opererer man med flere kategorier lærevansker. De tre vanligste er generelle, spesifikke eller sammensatte lærevansker. Ett fylke opererer også med

⁴⁷ I denne figuren inngår bare de søkerne som har søkt til de ulike grunnkursene, ikke søkerne til spesielle ordninger utenom grunnkursene. Disse utgjør 190 søkere, slik at her er n=2743...

⁴⁸ Buskerud er ikke med i disse tallene, se fotnote 37.

begrepet store lærevansker. Når vi bare studerer andelen søkere som har oppgitt de ulike formene for lærevansker, observerer vi store forskjeller fra fylke til fylke. For eksempel ser vi at mens 11 prosent av hele utvalget har oppgitt sammensatte lærevansker som grunn, så er det ingen som har denne begrunnelsen i Møre og Romsdal og Troms, mens 19 prosent oppgir dette i Akershus.

Mindre enn hver tiende oppgir spesifikke lærevansker som grunn i Akershus (9 prosent), og i Møre og Romsdal er det akkurat hver tiende. To av ti (18 prosent) oppgir dette som grunn i Buskerud, og mellom hver femte og hver fjerde av søkerne oppgir dette i henholdsvis Hordaland og Troms. (hhv 23 og 24 prosent)

Også når det gjelder begrepet generelle lærevansker er det store forskjeller mellom fylkene. Hver femte i Akershus (19,3 prosent) og Hordaland (20,2 prosent), hver tredje i Buskerud (29 prosent) og to av fem i Møre og Romsdal (38,3 prosent) og Troms (40,3 prosent) oppgir generelle lærevansker som grunn for å søke særskilt tilrettelagt opplæring. I Aust-Agder bruker man bare kategorien «Store lærevansker.»

Den til dels svært ulike fordelingen av søkere med ulike begrunnelser fra fylke til fylke har ikke nødvendigvis rot i virkeligheten. Dette kan sannsynligvis også forklares med at fylkene har ulik forståelse av lærevanske-begrepet og ulik praksis ved gruppering av søkere. Når for eksempel ingen søkere i Møre og Romsdal har sammensatte lærevansker, så kan ikke dette bety at ingen personer med sammensatte lærevansker har søkt, men det må snarere skyldes at man ikke har valgt å bruke denne betegnelsen i dette fylket. Likeledes når ingen søkere i Aust-Agder har spesifikke lærevansker: Man har ganske enkelt valgt å ikke bruke denne kategorien.

Forskrift om inntak til videregående opplæring klargjør vilkårene for inntak til primært valgt grunnkurs. Her deler de søkerne inn i fem grupper, betydelige sanse- og motoriske defekter, store lærevansker, betydelige emosjonelle og sosiale problemer, store sammensatte funksjonshemminger og andre betydelige funksjonshemminger.⁴⁹ Denne inndelingen har ikke vært brukt av fylkene, men noen fylker bruker noen av disse begrepene.

Med en slik uensartet bruk av begrepene fra fylke til fylke, har vi funnet det fruktbart å foreta en ny gruppering av søkerne begrunnelser. Regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede⁵⁰ opererer med en femdeling av funksjonshemmede. Selv om denne inndelingen er omstridt, og en bestemmelse av funksjonshemmetbegrepet er komplisert og uavklart⁵¹, velger vi her å ta utgangspunkt i denne inndelingen. De fem gruppene er synshemming, hørselshemming, bevegelseshemming, psykisk utviklingshemming og skjulte funksjonshemminger. Med utgangspunkt i denne inndelingen foretar vi en tredeling av begrunnelsene for å søke særskilt tilrettelagt opplæring:

- 1 Bevegelses-, syns- eller hørselshemming. Det som er felles for disse er at de er relativt lett identifiserbare, og de kan omtales som de mer tradisjonelle funksjonshemmingene. Her inkluderer vi altså tre av gruppene fra inndelingen i Regjeringens handlingsplan.
- 2 Lærevansker. Her brukes mange begreper i fylkene (jf drøftingen av dette foran).
- 3 Skjulte funksjonshemminger. Dette er en «sekkepost» som er stor og mangfoldig. I denne gruppen inngår mange som har diagnoser og problemer som ikke er synlige. De største gruppene er personer med diabetes, hjerte- og lungesykdom, astma og allergi, psykiske og sosiale problemer.

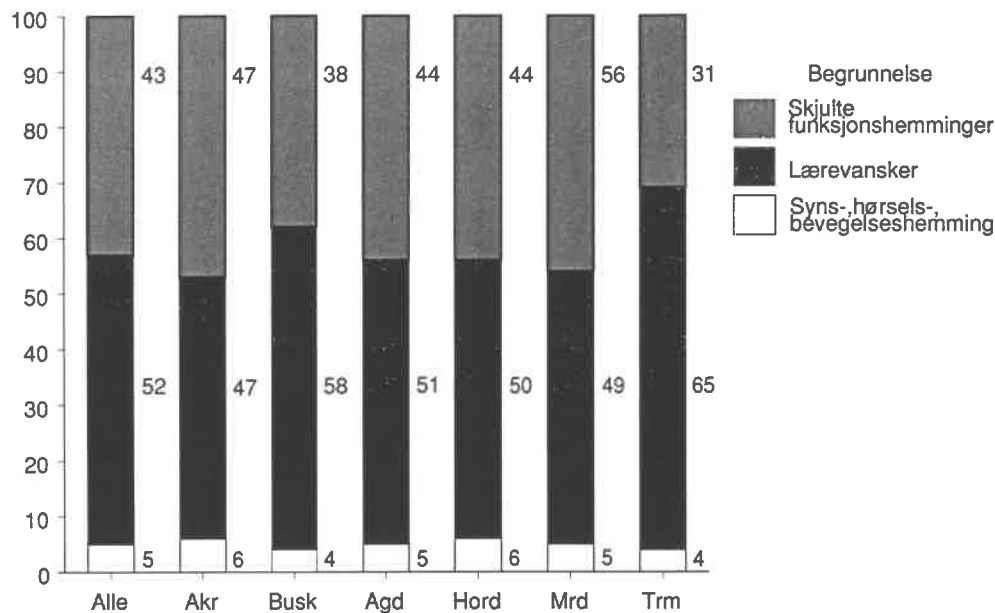
⁴⁹ KUF 1993

⁵⁰ Regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede 1994/97

⁵¹ Markussen 1994

Figur 3.9 viser hvordan de tre gruppene av begrunnelser fordeler seg i hvert av de seks fylkene, og også i de seks fylkene samlet.

Figur 3.9 Begrunnelser for å søke særskilt tilrettelagt opplæring i de enkelte fylkene. Prosent innen hvert fylke

Vi ser at i de seks fylkene samlet er det få som oppgir synshemming (1,5 prosent), hørselshemming (1,5 prosent) eller bevegelseshemming (2 prosent) som begrunnelse. Samlet er dette 5 prosent av søkerne, og i hvert enkelt fylke varierer summen av disse tre begrunnelsene fra 4 til 6 prosent.

I de seks fylkene samlet oppgir over halvparten (52 prosent) en eller annen form for lærevanske som grunn for å søke særskilt tilrettelagt opplæring. Ser vi på de seks fylkene hver for seg, ser vi at i Akershus, Aust-Agder, Hordaland og Møre og Romsdal har om lag halvparten av søkerne lærevanske som begrunnelse (hhv 47, 51, 50 og 49 prosent). Buskerud og Troms har en større andel med henholdsvis 58 prosent og 65 prosent. Også gruppen skjulte funksjonshemninger utgjør en stor gruppe. I de seks fylkene samlet utgjør denne gruppen fire av ti søkere (43 prosent). Det er stor forskjell fylkene i mellom.

I Buskerud, Aust-Agder og Hordaland er det, som for landet, fire av ti som har denne begrunnelsen (hhv 38, 44 og 44 prosent). I Akershus oppgir halvparten (47 prosent) en begrunnelse som gjør at de plasseres i denne gruppen. Troms og Møre og Romsdal representerer ytterpunktene med henholdsvis tre av ti (31 prosent) og nesten seks av ti (56 prosent). I alle seks fylkene samlet utgjør medisinske vansker og psykiske/sosiale vansker innenfor gruppen skjulte funksjonshemninger 29 prosent av søkerne. I de enkelte fylkene varierer denne andelen mellom 26 og 32 prosent.

Hovedinntrykket når det gjelder begrunnelser er at vi – til tross for noen variasjoner – kan tegne et bilde som er relativt likt i de seks fylkene. Flere av de forskjellige som vi kan se i materialet, kan vi sannsynligvis forklare med ulik forståelse av begrepene og ulik praksis for kategorisering fra fylke til fylke. At de gruppene som er lette å identifisere; syns- og hørsels- og bevegelseshemming; har så like andeler fra fylke til fylke, underbygger dette.

Vi kan derfor oppsummere med at mellom 50 og 60 prosent av søkerne

begrunner sin søknad med lærevansker, mellom 40 og 50 prosent med en skjult funksjonshemming, hvorav de fleste viser til medisinske og psykiske/sosiale problemer, og om lag 5 prosent viser til de «tradisjonelle» funksjonshemningene syns-, hørsels- og bevegelseshemming.

Hvilken søker- og vedtakskategori tilhører søkerne?

Søkere til særskilt tilrettelagt opplæring plasseres i ulike søkerkategorier. Disse er relatert til den ordning og de bestemmelser en søker om å bli tatt inn etter. Dette kan være ordinær inntaksforskrift som gjelder for dem som gikk ut av ungdomsskolen våren 1994. Disse elevene kan ha enten rett til primært valgt grunnkurs dersom sakkyndig vurdering anbefaler det, eller de kan ha rett til å komme inn på et av tre valgte grunnkurs. Søkere kan også bli tatt inn særskilt etter en overgangsforskrift. Disse vil i hovedsak bli tatt inn etter bestemmelser om fortrinnsrett eller individuell vurdering. Til slutt nevner vi at søkerne kan bli tatt inn etter lov om voksenopplæring. Vi viser for øvrig til kapittel 2.1, hvor vi har gitt dette en nærmere omtale. I tabell 3.6 viser vi i hvilke søkerkategorier de enkelte fylkene har plassert sine søkere.

Tabell 3.6 Fylkenes plassering av søkere i ulike søkerkategorier. Andel innen hvert fylke. *n* oppgitt for det enkelte fylke

Fylke	Søkerkategori									n i fylket
	A	F	I	L	P	R	S	T	V	
Akershus		25	27	17	26				5	488
Buskerud	6	43	8		36	2		3		449
Aust-Agder		41	11		48					202
Hordaland		40	8				48	4		973
Møre og R	1	40	11		0.2		45		3	516
Troms		85	15							305

Forklaring på søkerkategoriene

A=annet

F=fortrinnsrett

I=individuell vurdering

L=ikke oppgitt

P=primært valgt grunnkurs

R=reservert

S=rett til en av tre

T=tilrettelagt

V=voksenopplæring på grunnskolens område

Hovedpoenget med å vise tabell 3.6 er å illustrere den ulike praksisen fylkene har i bruk av de ulike kategoriene. Etter at søkerne har søkt seg inn etter en ordning, plasseres søkerne en vedtakskategori. Denne kan være den samme som søkerkategori, eller søkeren kan plasseres i en annen kategori. For alle fylkene er det stort sammenfall mellom søkerkategori og vedtakskategori, slik at om vi hadde lagt vedtakskategori til grunn her, så hadde de prinsipielle vurderingene rundt bruk av kategoriene ikke blitt en annen.

Et viktig element i Reform 94 er at enkelte elever etter sakkyndig vurdering skal ha rett til inntak på sitt primært valgte grunnkurs. Disse elevene burde få søkerkategori «P». Vi ser at det bare er tre fylker som har plassert en betydelig del av søkerne her. Et fjerde fylke har plassert én søker her, mens de to siste fylkene ikke har brukt denne kategorien.

En årsak til denne ulike praksisen er at det er stor uklarhet rundt innholdet i de nye begrepene. De gamle kategoriene «fortrinnsrett» og «individuell vurdering» er man fortrolige med, mens det nye begrepet «rett til primært valgt grunnkurs» er nytt og ukjent, og praktiseringen blir derfor så ulik. I noen fylker har man stilt spørsmål om det faktisk

fins elever som *bare* har mulighet for å gå på ett *eneste* grunnkurs og *ingen andre*. Fins det elever som har mulighet for å begynne på for eksempel helse- og sosialfag, men ikke på et eneste av de andre kursene? De fleste har konkludert med at slike elever fins det knapt en håndfull av i hvert fylke. Dermed skulle det strengt tatt bare være fem-ti i hvert fylke som skulle få kategorien «P» (rett til primært valgt grunnkurs). Vi vil sette spørsmålstegn ved denne tolkningen av LVOs §8 (se kapittel 1). Der står det at søkerne kan ha rett til primært valgt grunnkurs når de har gjort valget på grunnlag av sakkyndig vurdering. Det står ikke at dette valget må være det eneste grunnkurset de kan make å gå på.

Fylkene har altså en felles forståelse av at det er vanskelig å tolke og bruke søkerkategorien «P». Men de har valgt to ulike strategier. Tre fylker (Akershus, Buskerud og Aust-Agder) har valgt en romslig tolkning og plassert en vesentlig andel av sine søkere i denne kategorien. De tre andre fylkene har valgt å ikke bruke denne kategorien, enten ikke i det hele tatt (Hordaland og Troms) eller meget strengt (Møre og Romsdal).

Vi har undersøkt i hvilke søkerkategorier de ulike fylkene har plassert henholdsvis rettssøkerne og ikke-rettssøkerne sine. Vi har sett at det er stort sammenfall mellom søkerkategori og vedtakskategori. Vi fant følgende:

- * Tre fylker har plassert rettssøkerne hovedsakelig i kategorien «rett til primært valgt grunnkurs = P». Dette er Akershus, Buskerud og Aust-Agder med henholdsvis 75, 86 og 100 prosent av rettssøkerne i kategorien «P».
- * To fylker har plassert rettssøkerne i kategorien «rett til et av tre valgte grunnkurs = S». Dette er Hordaland og Møre og Romsdal med henholdsvis 99 og 97 prosent av rettssøkerne i kategorien «S».
- * Ett fylke – Troms – har plassert 100 prosent av rettssøkerne i kategorien «fortrinnsrett = F».
- * Alle fylkene har plassert hoveddelen (fra 70 til 99 prosent) av ikke-rettssøkerne i kategoriene «fortrinnsrett = F» eller «individuell vurdering = I».

Denne ulike praktiseringen av søkerkategori og vedtakskategori – og spesielt at noen fylker ikke har brukt kategorien «P» – gjør det vanskelig å vurdere en vesentlig side ved Reform 94: Har søkere som har rett til primært valgt grunnkurs faktisk kommet inn på sitt første ønske?

Oppsummert: Hvem er særskiltsøkerne?

Vi har stilt oss spørsmålet om hvem de er, særskiltsøkerne til grunnkurs i videregående opplæring. Svaret kan oppsummeres slik:

- * 39 prosent er 16 år, mot 63 prosent i hele søkermassen
- * 44 prosent er rettselever, mot 70 prosent i hele søkermassen
- * 60 prosent er gutter, mot 48 prosent i hele søkermassen
- * 56 prosent har søkt særskilt tilrettelagt opplæring på ordinært grunnkurs, 38 prosent i egne klasser på ordinære skoler og 6 prosent har søkt spesielle ordninger
- * 57 prosent har søkt de yrkesfaglige studieretningene helse- og sosialfag, mekaniske fag eller hotell- og næringsmiddelfag, mot 32 prosent i hele søkermassen
- * 12 prosent har søkt allmenne og økonomiske/administrative fag, mot 39 prosent i hele søkermassen
- * Til grunnkursene mekaniske fag, byggfag og elektrofag er 99 prosent av søkerne gutter
- * Til grunnkursene formgivningsfag og helse- og sosialfag er 80 prosent av søkerne jenter
- * Til grunnkurset allmenne og økonomiske/administrative fag er 56 prosent av søkerne gutter

- * Begrunnelsene for å søke særskilt tilrettelagt opplæring varierer fra fylke til fylke
- * 4-6 prosent oppgir at de er syns-, hørsels- eller bevegelseshemmet
- * 50-65 prosent oppgir en eller annen form for lærevanske
- * 30-55 prosent oppgir en eller annen skjult funksjonshemming

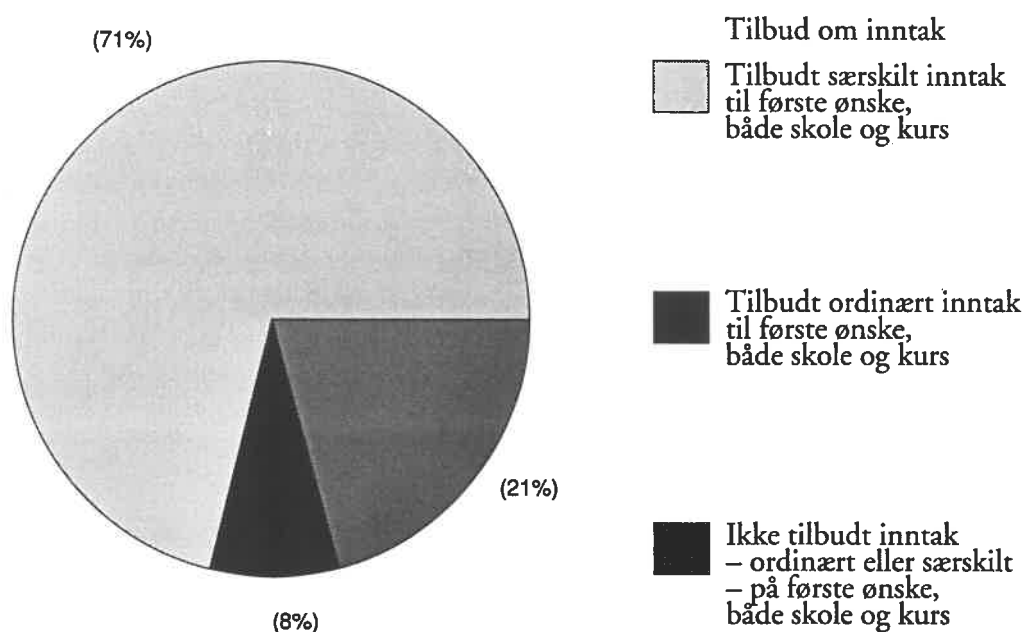
I tillegg kan vi, når det gjelder fylkenes kategorisering av søkerne, oppsummere følgende:

- * Fylkene har meget ulik praksis når det gjelder å bestemme etter hvilken ordning elevene skal tas inn, og bare tre fylker har aktivt tatt i bruk bestemmelsen om rett til inntak til primært valgt grunnkurs.
- * Fylkene praktiserer ulik bruk av kurskoder, noe som i enkelte fylker gjør det umulig å bruke søkerregisteret til å skille mellom firergrupper og tilrettelagte grunnkurs med flere elever.

3.2 Innfrielse av første ønske

Vi har sett på om søkere til særskilt tilrettelagt opplæring har fått innfridd sitt første ønske. Dette framgår av figur 3.10.

Figur 3.10 Innfrielse av første ønske. Prosent. n=2933

Når vi – med utgangspunkt i denne figuren – skal vurdere i hvor stor grad søkere til særskilt tilrettelagt opplæring har kommet inn på sitt første ønske, er det to forhold vi må være særlig oppmerksomme på. For det første er søkerens første ønske her en kombinasjon av kurs og skole.⁵² Og for det andre vil førsteønske for de som har søkt særskilt, i tillegg til ønsket kurs og skole, også bestå av selve det å bli tatt inn til særskilt tilrettelagt opplæring.

⁵² Vårt datamateriale bygger på fylkeskolekontorenes dataregistre over søkere til særskilt tilrettelagt opplæring. To forhold: a) registerets oppbygging og b) ulike registreringsrutiner fra fylke til fylke medfører at det er knyttet så stor usikkerhet til de registrerte informasjonen om andre ønsker enn første, at vi har valgt bare å forholde oss til første valg, og da i betydningen første ønskede kurs og skole.

Sju av ti (71 prosent) av dem som har søkt om særskilt tilrettelagt opplæring, har kommet inn på sitt absolutt første ønske. De er tatt inn til særskilt tilrettelagt opplæring og de er kommet inn på det kurset og den skolen de helst ønsket seg. Videre har 8 prosent fått tilbud om ordinært inntak på sitt første ønske (kurs og skole). De får altså tilbud om å gå på det kurset og den skolen de ønsker seg, men de er ikke tatt inn til særskilt tilrettelagt opplæring. Den siste gruppen er de som ikke har fått tilbud om å begynne på sitt første ønske, verken ordinært eller særskilt. Dette er hver femte særskiltsøker. (21 prosent). Det er viktig å presisere at, fordi vi bare har sett på tilbud om inntak i forhold til absolutt første ønske⁵³, er det ikke mulig for oss å si noe mer eksakt om denne gruppen. Den kan bestå av både søkere som har og som ikke har kommet inn på det kurset de helst ønsket. Dette er mulig, fordi de kan ha kommet inn på ønsket kurs, men ikke på ønsket skole.

3.3 Forhold som kan forklare grad av innfrielse av primærønske

Vi har nå sett at søkerne til særskilt tilrettelagt opplæring kan grupperes i tre etter hvilket tilbud om inntak de får. Vi vil nå se på om det er noen forhold som har betydning for og påvirker i hvilken av de tre gruppene en søker havner. Vi har – med bakgrunn i vårt datamateriale – undersøkt om det er noen sammenheng mellom tilbud om inntak og følgende forhold: Søkerens kjønn, om søkeren har rett til inntak i videregående opplæring, hvilket fylke søkeren søker seg inn i, søkerens alder, hvilken begrunnelse søkeren oppgir, hvilket grunnkurs som søkes, hvilken organisatorisk ordning som søkes og søkerens karakterpoeng fra ungdomsskolen.

Noe vanskeligere i noen fylker

Er det så noen forskjeller fra fylke til fylke når det gjelder å oppnå tilbud om absolutt primærønske? Vi kan observere noen små forskjeller. Det er noe lettere å oppnå absolutt primærønske i Aust-Agder, Hordaland, Møre og Romsdal og Troms (gjennomsnittlig tilbudsscore på 1.4-1.5 – gjennomsnittlig tilbudsscore for alle søkerne i utvalget er 1.5)⁵⁴ enn i Akershus og Buskerud (1.7-1.8). Forskjellene er signifikante.⁵⁵ Det datamaterialet vi har til rådighet, gjør det ikke mulig for oss å kunne forklare disse forskjellene. Forskjellene er også så små, at en bør være varsom med å vektlegge dem for sterkt.

Like store muligheter for jenter og gutter

Foran viste vi hvordan jenters og gutters søkning til de ulike grunnkursene var meget forskjellig. Hvordan er det så med jenters og gutters muligheter for å oppnå primærønske, er det store forskjeller også her? Analyse av datamaterialet viser at det ikke er noen forskjeller. Vi finner at gutter og jenter har like store muligheter for å oppnå primærønske: De har begge et gjennomsnittlig tilbudsscore på 1.5.

⁵³ Jf forrige fotnote

⁵⁴ Vi har konstruert et mål på grad av oppnåelse av primærønske. Dette målet har vi kalt tilbudsscore. Målet er konstruert ved at hver enkelt søker har fått en verdi på variabelen tilbud. De som har kommet inn på særskilt tilrettelagt opplæring første ønske, skole og kurs, har fått verdien 1, de som har kommet inn på første ønske, skole og kurs, men ordinært, har fått verdien 2, og de som ikke har kommet inn på første ønske verken ordinært eller særskilt, har fått verdien 3. Når alle søkerne har en verdi, kan vi regne ut en gjennomsnittlig tilbudsscore for alle søkerne og også for grupper av søkere. For eksempel innen hvert fylke, slik som her. Når vi da finner at noen fylker har et lavere gjennomsnittlig tilbudsscore enn andre, kan vi, når vi også finner at forskjellene er signifikante, konkludere med at det har vært noe lettere å oppnå innfrielse av absolutte første-ønske i noen fylker enn i andre.

⁵⁵ Signifikansnivå angir sannsynligheten for å ta feil når vi forkaster en påstand om ingen sammenheng mellom to variable. Vi vil operere med et signifikansnivå på $p < .001$, dvs at det er mindre enn 0,1 prosent sjans for å ta feil. Når vi i det følgende sier at forskjellene er signifikante, opererer vi med dette signifikansnivået. Dersom vi anvender et annet signifikansnivå, vil dette bli kommentert.

Vanskeligere for dem som er 20 år og eldre

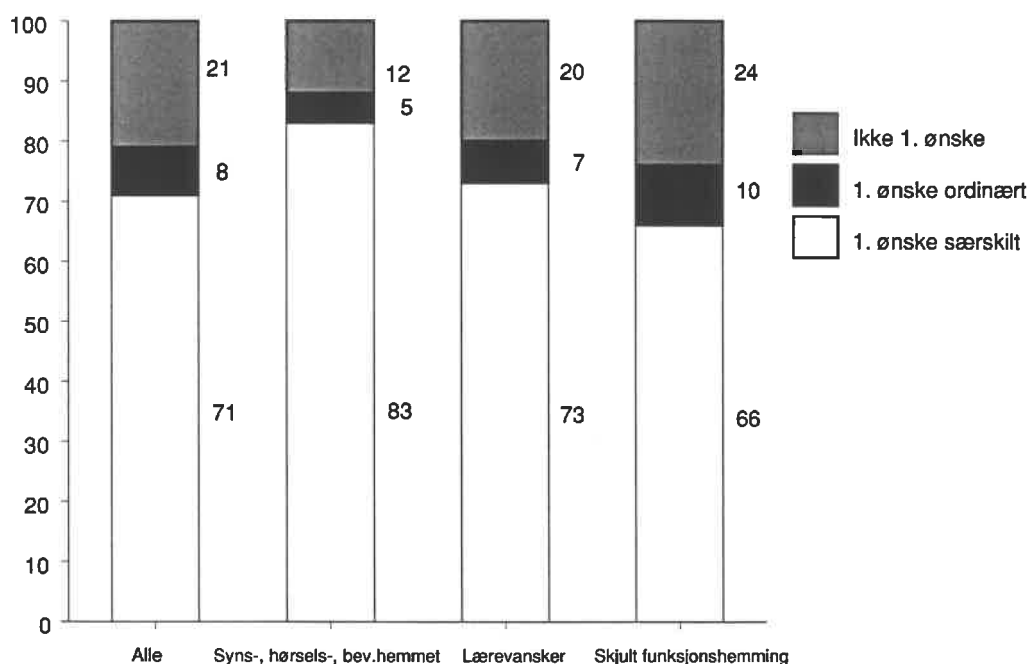
Vi har også sett på alder, og har funnet at det er noe forskjell mellom søkere over og under 20 år. De som er 19 år og yngre har gjennomsnittlig tilbudsscore på 1,5, mens de som er 20 og eldre scorer 1,8. Forskjellene er signifikante. Det er noe vanskeligere å oppnå absolutt primærønske når søkeren er 20 år og eldre enn for yngre søkere.

Syns-, hørsels- og bevegelseshemmede får oftest oppfylt primærønske

Har det noe å si hvilken begrunnelse søkeren oppgir for å søke særskilt tilrettelagt opplæring? Er det for eksempel lettere å oppnå primærønske for en som er synshemmet enn for en som har sammensatte lærevansker? Vi har foran delt inn søkerne i tre grupper, søkere med 1) syns-, hørsels- eller bevegelseshemming, 2) lærevansker og 3) skjulte funksjonshemminger.

Det framgår av figur 3.11 hvor stor andel av søkerne innen hver av disse gruppene som er i de ulike tilbudsguppene.

Figur 3.11 Søkere i ulike tilbudsgupper etter begrunnelse for å søke særskilt tilrettelagt opplæring. Prosent innen hver «begrunnelsesgruppe»

Vi har også sett på gjennomsnittlig tilbudsscore i de tre gruppene. Den er 1,3 for søkere med syns-, hørsels- eller bevegelseshemming, 1,5 for søkere med lærevansker og 1,6 for søkere med skjulte funksjonshemminger. Disse forskjellene er signifikante. Både figur 3.11 og disse tilbudsscore-verdiene viser at søkere som har syns-, hørsels- og bevegelseshemminger i noe større grad enn andre kommer inn på sitt absolutt første ønske. Dette kan skyldes flere forhold. Det kan være fordi deres problemer er av en slik art at de i større grad berettiger tilrettelegging. Men det kan også skyldes at disse synlige, lett identifiserbare tilstandene lettere skaper aksept for et tilretteleggingsbehov. For «usynlige» tilstander som lærevansker og skjulte funksjonshemminger kan det være vanskeligere å legitimere behovet. Et annet forhold kan være at den tilretteleggingen som kreves for synshemmede, hørselshemmede og bevegelseshemmede er noe systemet bedre er i stand til å ivareta. Man vet hvordan man skal tilrettelegge for en elev med synshemming, man kan installere teleslynge for en som har

hørselshemming, og man kan lage breiere dører og rullestolramper for en elev som er stolbruker. For de andre gruppene kreves det kanskje i større grad kompetanse som skolene ikke har, og som de ikke vet hvor de skal skaffe?

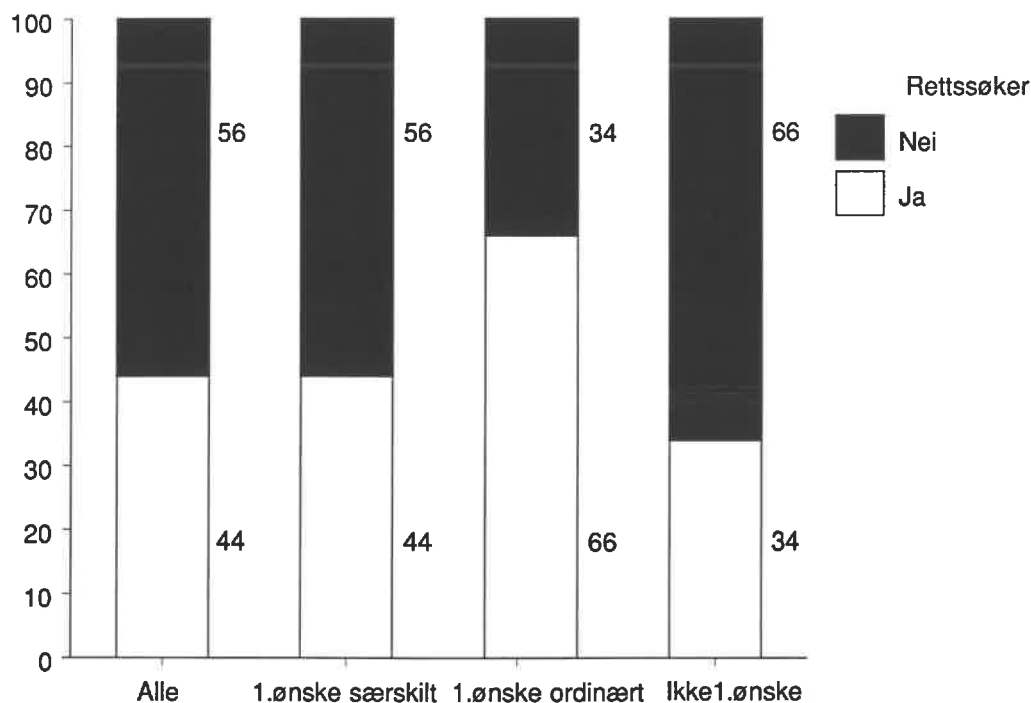
Tilbudet varierer ikke med hvilket grunnkurs en har søkt

Har det noen betydning hvilket grunnkurs en har søkt? Er det lettere å oppnå tilbud om inntak til særskilt tilrettelagt opplæring på ønsket kurs og skole ved noen grunnkurs enn andre? Vi finner noe ulik gjennomsnittscore mellom de ulike grunnkursene, men forskjellene er så ubetydelige at vi konkluderer med at det ikke er noen forskjell på oppnåelse av primærønske avhengig av hvilket grunnkurs en har søkt på.

Rettsøkere stiller noe sterkere enn ikke-rettsøkere

Et av de sentrale elementene i Reform 94 er at søkere til videregående opplæring kan deles i to grupper: Søkere med rett til inntak og søkere uten rett. Retten er knyttet til når de gikk ut av ungdomsskolen. Ved årets inntak har elever som gikk ut av grunnskolen våren 1994 rett til inntak. En kunne forvente at rettsøkere ville ha større muligheter for å oppnå sitt primærønske enn ikke-rettsøkere. Når vi undersøkte gjennomsnittlig tilbudsscore, fant vi imidlertid at rettsøkere og ikke-rettsøkere har like store sjanser for å få oppfylt sitt absolutt første ønske, de har et likt gjennomsnittlig score, 1.5. Men vi har også sett på hvor stor andel rettsøkerne utgjør i de tre tilbudsgruppene. Da får vi det bildet som framgår av figur 3.12.

Figur 3.12 Andel rettsøkere i ulike tilbudsgupper. Prosent innen hver tilbudsgruppe

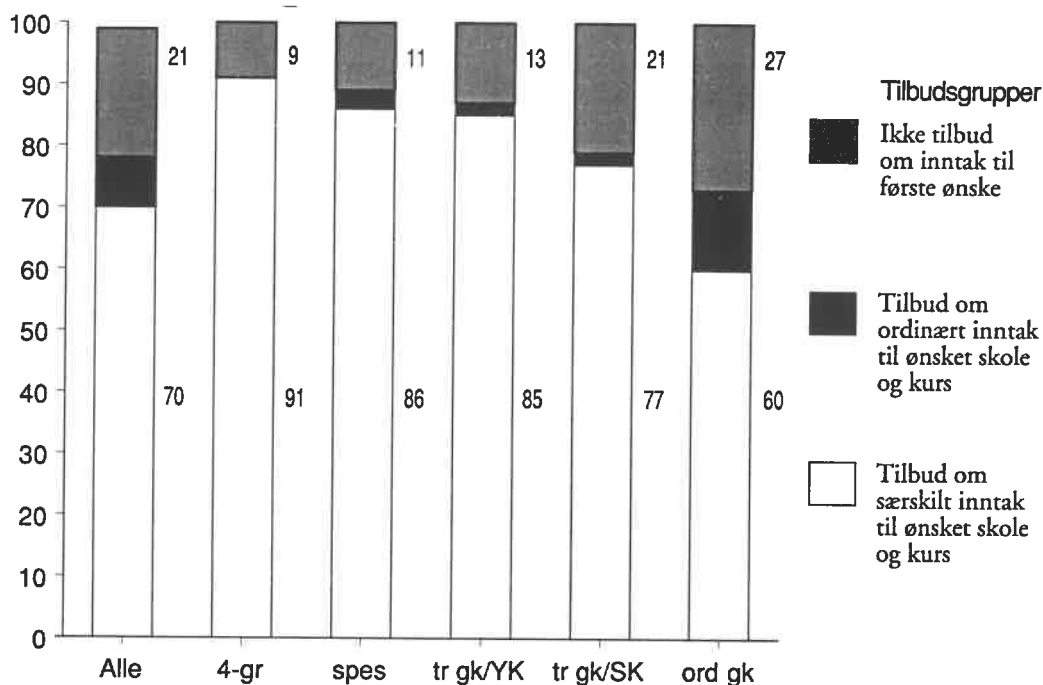
Her ser vi at det er samme andel rettsøkere (56 prosent) blant dem som fikk innfridd sitt absolutt første ønske som i hele utvalget. Men vi ser også at det er dobbelt så stor andel rettsøkere blant dem som kom inn ordinært på første ønske (66 prosent) som blant dem som ikke kom inn på første ønske i det hele tatt. Dette viser at om en er rettsøker eller ikke, ikke har betydning for om en kommer inn på abso-

lutt første ønske. Men er en først avvist her, så har det betydning for i hvilken av de to andre gruppene en havner. Rettssøkere kommer lettere inn på første ønske ordinært enn ikke-rettssøkere.

De som har størst behov, oppnår primærønske i størst grad

Vi har sett på sammenhengen mellom tilbud og til hvilken organisatorisk ordning en har søkt seg inn. Dette går fram av figur 3.13.

Figur 3.13 Forholdet mellom tilbud og søkt ordning. Prosent innen hver gruppe

Figuren viser at de som har søkt inntak til særskilt tilrettelagt opplæring på ordinært grunnkurs, har fått oppfylt første ønske i mindre grad enn de som har søkt inntak til en annen organisatorisk løsning. Blant dem som har søkt særskilt tilrettelagt opplæring i ordinært grunnkurs, er andelen som er tatt inn særskilt lavere enn for hele utvalget samlet (60 prosent mot 70 prosent). For alle de andre søkergruppene er andelen inntatt til særskilt tilrettelagt opplæring på første ønske høyere enn for hele utvalget (fra 77 prosent til 91 prosent mot utvalgets 70 prosent). Vi ser også at andelen er høyest innenfor de organisatoriske løsningene der en kan forvente at tilretteleggingen for den enkelte er størst. Det skjer formodentlig en større grad av tilrettelegging i en firergruppe⁵⁶ og innenfor spesielle ordninger⁵⁷ enn innenfor tilrettelagt grunnkurs. En meget liten andel (2-3 prosent) av dem som har søkt særlige organisatoriske løsninger, er tatt inn ordinært. Blant dem som har søkt firergrupper, er det ingen som er tatt inn ordinært, men noen av disse har ikke fått innfridd sitt første ønske. Vi ser altså at de som har søkt de mest tilrettelagte løsningene i størst grad har fått oppfylt sitt primære ønske.

Vi har også sett på gjennomsnittlig score på tilbud innenfor hver av de fem søkerkategoriene. Dette framgår av tabell 3.7.

⁵⁶ Vi har foran (i avsnittet om hvilken ordning de har søkt, i kapittel 3.1) gjort rede for at bare to av fylkene har brukt koder for firergrupper som gjør det mulig å skille dem ut. De som inngår i firergruppekategorien her er derfor bare søkere fra Akershus og Hordaland.

⁵⁷ I denne gruppen finner vi søkere til voksenopplæring på grunnskolenes område, spesialskoler og institusjoner, kompetansesentra og skoleplasser kjøpt av kommuner.

Tabell 3.7 Gjennomsnittlig score på tilbud for ulike søkerkategorier

Ordning søkt	Score
Ordinært grunnkurs	1.7
Tilrettelagt grunnkurs – allmennfaglig	1.4
Tilrettelagt grunnkurs – yrkesfaglig	1.3
Spesielle ordninger	1.2
Fireergruppe	1.2
Eta	.25

Tabellen bekrefter det bildet figur 3.13 tegner. Gjennomsnittlig score på tilbud for ulike søkerkategorier stiger fra 1.2 for fireergrupper og spesielle ordninger til 1.7 for ordinært grunnkurs. Jo større organisatorisk tilrettelegging som er søkt, jo større grad av oppnåelse av absolutt primærønske: Inntak til særskilt tilrettelagt opplæring på ønsket kurs og skole.

Vi forutsetter at de som har søkt inntak til ordninger med størst grad av organisatorisk tilrettelegging, også er de som faktisk har det største behov for den type tilrettelegging. Det er ingen grunn til å tro at man søker om inntak til en fireergruppe dersom man ikke har et reelt behov. Selv om det kan være tilfeller av feilsøking, bør vi kunne ha som utgangspunkt at de som har søkt inntak til særskilt tilrettelagt opplæring innenfor særlige organisatoriske løsninger, har et reelt behov for dette. Det er også rimelig å anta at de som har søkt om inntak til særskilt tilrettelagt opplæring i ordinære klasser, har et mindre tilretteleggingsbehov.

Vi har altså funnet at de som har søkt de mest tilrettelagte løsningene i størst grad har fått oppfylt sitt primære ønske. Dersom vi aksepterer forutsetningen om at søkningen i hovedsak er reell i forhold til behov, kan vi oppsummere med at inntaket fungerer slik at de som har de største behovene, får oppfylt sitt primærønske i størst grad.

Vi har også sett på søkerens ungdomsskolekarakterer i denne sammenhengen.⁵⁸ Korrelasjonen mellom karakterpoeng og søkt ordning er $r=.5$. Dette viser en relativt sterk sammenheng mellom hvilke karakterer de har og hva de har søkt. Vi vil ikke uten videre forutsette at de som har dårligst karaktergrunnlag fra ungdomsskolen, er de som alltid har det største tilretteleggingsbehovet. Men i den grad karakterene kan uttrykke noe om prestasjonsnivå – og det mener vi at de kan, vil det for en god del av dem som har behov for særskilt tilrettelagt opplæring, være en sammenheng mellom karakterer og tilretteleggingsbehov. Vi mener derfor at den sterke korrelasjonen mellom karakterpoeng og hvilken ordning de har søkt, underbygger vårt funn om at de som har størst behov for tilrettelegging, i større grad kommer inn på første ønske enn dem som har et noe mindre behov.

Inntaksordningen fungerer da for søkere til særskilt tilrettelagt opplæring som en sorteringsmekanisme som plasserer dem med størst behov først, mens de med mindre behov må stille bak.

⁵⁸ I utgangspunktet har vi vært forsiktige med å bruke de opplysningene vi har om karakterer. Årsaken til dette er ulik praksis fra fylke til fylke med inntasting av karakterene. I materialet framstår 40% av søkerne uten karaktergrunnlag fra ungdomsskolen. Vi vet at dette tallet er for høyt, fordi enkelte fylker – etter eget utsagn – når det er klart et elev vil bli tatt inn til særskilt tilrettelagt opplæring, ikke legger inn karakterpoengene. Denne gruppen søkere vil i hovedsak ha et relativt svakt karaktergrunnlag. I den karaktergrupperingen vi har brukt, kan en tenke seg at noen av dem da ville flytte fra den laveste til den nest laveste gruppen. Med dette utgangspunktet velger vi her likevel å se på korrelasjonen mellom poeng og søkt ordning.

Oppsummert: De som har størst behov, oppnår primærønske i størst grad

Vi kan oppsummere følgende om forhold som kan forklare grad av innfrielse av primærønske:

- * Det er vanskeligere å oppnå primærønske for søkere som er 20 år og eldre enn dem som er 19 år og yngre.
- * Syns-, hørsels- og bevegelseshemmede får lettere oppfylt primærønske enn søkere med lærevansker og skjulte funksjonshemminger.
- * Rettssøkere får oppfylt primærønske i noe større grad enn ikke-rettssøkere.
- * De som har størst behov, oppnår primærønske i størst grad.

Kapittel 4 Oppsummering

I denne rapporten har vi sett på

- * Hvordan presenterer fylkene sitt tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring for søkerne?
- * Hvilket tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring har fylkene?
- * Hvordan er forholdet mellom planlagte og igangsatte tilbud?
- * Hva har søkere til særskilt tilrettelagt opplæring søkt?
- * I hvor stor grad har søkerne fått innfridd førsteønske?
- * Hva kjennetegner dem som har fått innfridd første ønske?

Vi har underveis i rapporten foretatt punktvis oppsummeringer⁵⁹. Her vil vi derfor trekke fram det som er mest sentralt og som danner et utgangspunkt for noen anbefalinger.

Fylkene har tolket bestemmelsen om «Rett til primært grunnkurs» forskjellig

For elever med behov for særskilt tilrettelagt opplæring er et sentralt element med Reform 94 at de, når valget er gjort etter sakkyndig vurdering, kan ha rett til å komme inn på sitt første valg, de kan ha rett til inntak på primært valgt grunnkurs. Praktiseringen av denne nye bestemmelsen i Lov om videregående opplæring varierer sterkt fra fylke til fylke. Halvparten av våre seks fylker har tolket denne bestemmelsen vidt og inkludert en betydelig andel av sine søkere i denne kategorien. Den andre halvparten av fylkene har plassert enten ingen eller svært få av søkerne i denne kategorien.

For elevene i de fylkene som ikke har brukt denne bestemmelsen kan dette få som konsekvens at de kan miste muligheten til å komme inn på sitt første ønske. Det lar seg heller ikke gjøre å undersøke om de som har rett til primært valgt grunnkurs faktisk har fått innfridd denne retten.

I samtaler med representanter for fylkene har vi registrert en vurdering og en tolkning av bestemmelsen om rett til primært valgt grunnkurs i Lov om videregående opplæring og i inntaksforskriften som kan ha påvirket praktiseringen av bestemmelsen. Denne tolkningen innebærer at rett til primært valgt grunnkurs betinger at eleven *bare* har mulighet for å gå på ett *eneste* grunnkurs og *ingen andre*. Man har spurt: Fins det elever som har mulighet for å begynne på for eksempel helse- og sosialfag, men ikke på et eneste av de andre kursene? De fleste har konkludert med at slike elever fins det knapt en håndfull av i hvert fylke. Dermed skulle det strengt tatt bare være fem-ti i hvert fylke som skulle få rett til primært valgt grunnkurs. Vi har ikke samlet inn data som gjør at vi kan si at dette er årsaken til at bestemmelsen ikke er praktisert, men vi mener at denne tolkningen har påvirket praktiseringen av bestemmelsen.

Vi vil sette spørsmålsteget ved en slik tolkning av LVO og inntaksforskriften. Lov om videregående opplæring, §8 sier det slik:

«Søkere som er 20 år eller yngre og som etter sakkyndig vurdering har særlig behov for særskilt tilrettelagt opplæring, og som på grunnlag av sakkyndig vurdering

⁵⁹ Dersom leseren ønsker å repetere disse oppsummeringene, finnes de på slutten av kapitlene 2.1, 2.2, 2.3, 3.1 og 3.3. Kapittel 3.2 er så kort at det ikke trenger en egen oppsummering.

prioriterer et bestemt grunnkurs, har rett til inntak til dette grunnkurset innenfor en kvote fastsatt av departementet.»

I inntaksforskriften heter det:

«Søkere som er 20 år eller yngre og som har gjennomgått 9-årig grunnskole eller tilsvarende, kan få søknaden vurdert med tanke på inntak til sitt primært valgte grunnkurs. Forutsetningen er at de har omfattende behov for tilrettelagt opplæring utover de differensieringstiltak som den videregående skolen til vanlig tilbyr, på grunnlag av

- betydelige sanse- og motoriske defekter*
- store lærevansker*
- betydelige emosjonelle eller sosiale problemer*
- store sammensatte funksjonshemminger eller*
- andre betydelige funksjonshemminger.*

Søkeren har rett til inntak på sitt primært valgte grunnkurs dersom søker har foretatt valget på grunnlag og i samsvar med den sakkyndige vurdering.»⁶⁰

Slik vi leser teksten både i loven og i inntaksforskriften, står det at søkerne kan ha rett til primært valgt grunnkurs når de har omfattende behov for tilrettelagt opplæring og når de har gjort valget på grunnlag av sakkyndig vurdering. Slik vi vurderer lov og forskrift, står det ikke å lese at dette valget må være det eneste grunnkurset de kan make å gå på, og vi finner det vanskelig å tolke inntaksforskriften slik. Kan det hende at uklarheten og ulikepraksisen i å ta i bruk bestemmelsen om rett til primært valgt grunnkurs skyldes feiltolkning av lov og forskrift?

For å kunne utdype dette har vi forsøkt å finne ut noe om intensjonene med å innføre rett til primært valgt grunnkurs. Vi har sett på hva Utdanningsdepartementet sa til Stortinget da de foreslo dette:

«Innføring av en rett til opplæring vil bedre den ordinære søkers stilling. Behovet for gjeldende ordning med fortrinnsrett til inntak for søkere med behov for særskilt tilrettelagt opplæring vil falle bort. Denne gruppen søkere må ikke komme dårligere ut enn før. Det foreslås derfor at disse gis rett til inntak til sitt første alternativ ved valg av grunnkurs, dersom sakkyndig vurdering tilsier det.»⁶¹

Slik vi tolker dette, har KUF gjennom å foreslå rett til primært valgt grunnkurs vært ute etter å sikre at denne elevgruppen ikke fikk dårligere vilkår enn tidligere. Heller ikke i KUFs Ot.prp. til Stortinget sies det at det primært valgte grunnkurset må være det eneste valget vedkommende elev kan make. KUF knyttet bare en betingelse til denne retten, nemlig at valget skulle gjøres med utgangspunkt i sakkyndig vurdering.

Slik vi vurderer det, er fylkenes ulike praksis i forhold til bestemmelsen «Rett til primært valgt grunnkurs» et signal om at intensjonen med denne del av reformen ikke er blitt tydelig nok for alle fylkene. Om feilen ligger hos sender eller mottaker, tar ikke vi stilling til her. Men vi gjentar at intensjonen har vært å sikre at denne elevgruppen ikke skal komme dårligere ut etter reformen. Der man ikke har tatt i bruk denne muligheten til å styrke posisjonen til elever som ofte må stille bakerst i de fleste køer, er sjansen stor for at noen elever som burde hatt rett til primært valgt grunnkurs ikke kommer inn på sitt første ønske.

⁶⁰ KUF 1993 §6.4

⁶¹ KUF 1992, s 8

Det er etter vårt syn nødvendig at KUF foretar en avklaring av hvordan bestemmelsen om rett til primært valgt grunnkurs skal tolkes og praktiseres, slik at det blir ens praksis på dette i alle fylkene.

Dersom ikke alle fylkene innfører en praksis som er i tråd med reformens intensjon på dette punktet, kan det bli grunn til å spørre om retten til primært valgt grunnkurs er reell, eller om den bare er en papirbestemmelse som ikke bidrar til det som var den uttalte hensikt, nemlig å sikre at *«Denne gruppen søkere må ikke komme dårligere ut enn før.»*⁶²

Dokumentert delkompetanse er ikke omtalt

I presentasjonen av særskilt tilrettelagt opplæring er det en vesentlig mangel. Revidert Lov om videregående opplæring sier at utdanningen skal føre fram til én av fire kompetanseformer. En av disse kompetanseformene er «dokumentert delkompetanse». Dette er en ny formulering i den reviderte Lov om videregående opplæring. Dokumentert delkompetanse ble innbakt i loven blant annet for at elever som får særskilt tilrettelagt opplæring skulle få bedre muligheter til å oppnå en kompetanse etter å ha fullført et løp innenfor videregående opplæring. For denne elevgruppen er dette en sentral side ved reformen. Omtale av dokumentert delkompetanse er utelatt både i KUFs presentasjonsbrosjyre om reformen og i nesten alle fylkenes kataloger. Vi vurderer det som vesentlig at søkerne når de begynner på et løp er gjort oppmerksomme på hvilken kompetanse utdanningen kan lede fram mot, også dokumentert delkompetanse. At opplysninger om dette mangler, vurderer vi som en vesentlig mangel ved informasjonen om videregående opplæring, både fra KUF og fra fylkene.

Fylkenes kataloger fungerer dårlig som informasjonskanal

Fylkene presenterer tilbudet sitt i kataloger som søkerne får. Vi har vurdert disse katalogene på et informasjonsfaglig grunnlag, og vår klare konklusjon er at alle fylkene bør forbedre katalogene sine. Det gjelder både form og innhold. Katalogene kan gjøres mer tilgjengelige og leservennlige, men også innholdet må justeres for at det faktisk skal bli en reell presentasjon av tilbudet. Katalogene til Buskerud og Møre og Romsdal trenger mest til ansiktsløfting. De er vanskelig tilgjengelige, og det er ikke alltid – selv etter nøye lesning – like lett å få tak i hvilket tilbud om særskilt tilrettelagt opplæring fylkene faktisk har.

Fylkenes ulike bruk av koder i søkerregisteret skaper forvirring

Vi har over vist at fylkene praktiserer bestemmelsen om rett til primært valgt grunnkurs ulikt. Det alvorligste med dette er at det kan ramme enkeltelevers muligheter. En annen side ved dette er at i de fylkene som ikke har brukt denne bestemmelsen og dermed ikke kategorisert noen søkere som «P» (rett til primært valgt grunnkurs), lar det seg ikke gjøre å undersøke om de som har rett til primært valgt grunnkurs faktisk har fått innfridd denne retten.

Også når det gjelder bruk av kurskoder har fylkene ulik praksis. Det gjelder kurskoder for firergrupper og tilrettelagte grunnkurs. Noen fylker har brukt koder for tilrettelagte grunnkurs på firergruppene, med den følge at bare i to fylker er det mulig å skille ut firergruppesøkerne. I de andre fylkene havner de i en sekk sammen med dem som har søkt tilrettelagte grunnkurs.

Vi vil peke på enda et forhold hvor fylkene har ulik praksis ved gruppering av elevene, og det er søkerens begrunnelser for å søke særskilt tilrettelagt opplæring.

⁶² KUF 1992, s 8

Uklarhet om lærevanskebegrepet og skjulte funksjonshemminger skaper vansker med å få oversikt over hvilke type problemer særskiltelevne har.

De fleste planlagte tilbudene har kommet i gang

Fylkene vektlegger at det er et mål at mest mulig av særskilt tilrettelagt opplæring bør foregå i ordinære klasser. I tillegg til at de ordinære grunnkursklassene er åpne for elever med behov for særskilt tilrettelagt opplæring (fylkene kan fastsette kvoter), har fylkene et godt utbygd tilbud om opplæring i egne klasser på egne skoler. Hovedvekten er lagt på grunnkurs over to år og tilrettelagte grunnkurs. Disse to tilbudene utfyller hverandre på den måten at i fylker hvor man har prioritert den ene modellen, har den andre tilsvarende mindre utbredelse og omvendt. Ni av ti planlagte og igangsatte tilbud innen særskilt tilrettelagt opplæring i egne klasser på ordinære skoler er innen yrkesfaglige grunnkurs.

Syv av ti særskiltsøkere kommer inn på sitt absolutte primærønske

Søkerne til særskilt tilrettelagt opplæring kan deles i tre grupper i forhold til hvilket tilbud om inntak til videregående opplæring de har fått.

- 1 De som har fått tilbud om inntak til særskilt tilrettelagt opplæring på ønsket kurs og skole. Disse utgjør 70 prosent av søkerne.
- 2 De som har fått tilbud om inntak på ønsket kurs og skole, men som er tatt inn ordinært. Disse utgjør 10 prosent av søkerne.
- 3 De som ikke har fått tilbud om første ønske, kurs og skole, verken særskilt eller ordinært. Disse utgjør 20 prosent av søkerne.

Når vi har vurdert tilbud om inntak til første ønske, har vi bare sett på de som har fått tilbud om å begynne på både det kurset og den skolen de ønsket seg. Dette skyldes at det datamaterialet vi har hatt tilgang til, ikke har gitt oss mulighet for å undersøke hvor store andeler av søkerne som har kommet inn på ønsket kurs, men ikke førstevalg på skole.

Hva kjennetegner dem som har fått innfridd absolutt primærønske?

Vi vil trekke fram fire forhold: For det første ser vi at syns-, hørsels- og bevegelsehemmede lettere oppnår absolutt primærønske enn søkere med lærevansker og skjulte funksjonshemminger. En enkel forklaring kan være at dette er synlige problemer som er vanskelige å avvise. Diagnosen er entydig og det er relativt lett å bestemme hvilket tilbud disse elevene har behov for.

For det andre ser vi at rettssøkere i mindre grad blir avvist fra første ønske. Kommer de ikke inn særskilt på første ønske, blir de i stor grad tatt inn til første ønske ordinært.

For det tredje ser det ut til at søkere med størst behov for tilrettelegging blir tatt inn til første ønske i sterkere grad enn søkere med noe mindre tilretteleggingsbehov. Inntaket fungerer som en sorteringsmekanisme som plasserer dem med størst behov først.

For det fjerde ser vi at søkere som er under 20 år kommer lettere inn enn dem som er 20 år og eldre. Dette er jo egentlig i tråd med reformens intensjoner: De yngre søkerne skal prioriteres. Da skulle dette i og for seg ikke være et problem. Men når vi vet at søkermassen til særskilt tilrettelagt opplæring på grunnkurs er betydelig eldre enn blant ordinære søkere, da kan dette bety forholdsmessig flere avviste eldre særskiltsøkere enn blant eldre ordinærssøkere. Personer med reelt behov for særskilt tilrettelagt videregående opplæring kan som en følge av reformen bli avvist på grunn av av alder, og vi vil tro at dette ikke er en tilsiktet virkning.

Anbefalinger

På bakgrunn av oppsummeringen over vil vi anbefale følgende:

- * KUF må klargjøre hvordan bestemmelsen om «Rett til primært valgt grunnkurs» er å forstå, og det må sikres ensartet praktisering av denne bestemmelsen og andre inntaksbestemmelser i alle fylker.
- * Både departement og fylker bør omtale dokumentert delkompetanse i sin presentasjon av videregående opplæring.
- * Fylkene bør forbedre katalogene sine, slik at presentasjonen av særskilt tilrettelagt opplæring får en bedre form og at innholdet blir i overensstemmelse med virkeligheten.
- * Fylkene bør få til en samordning, slik at de bruker koder i søkerregisteret likt, spesielt gjelder dette kurskode, søkerkategori og begrunnelse for å søke.
- * Fylkene bør sette seg ned og stille spørsmålet: Er det noe vi kan gjøre for å få elever som får særskilt tilrettelagt opplæring til å gå på noe annet enn helse- og sosialfag, mekaniske fag og hotell og næringsmiddelfag?
- * Og de bør stille spørsmålet: Ønsker vi å prøve å påvirke fordelingen av jenter og gutter på de ulike grunnkursene?
- * Fylkene bør følge nøye med eldre særskiltsøkere. Dersom de rammes urimelig og utilsiktet av reformen, bør det settes i verk tiltak som gjør at de sikres plass utover det dagens regler fører til.

Litteratur

- Besl.O.nr.93 (1992-93), om endringer i lov 21.juni 1974 nr.55 om videregående opplæring og i lov 23.mai 1980 nr 13. om fagopplæring i arbeidslivet
- Høines, Else (1989), Særskilt tilrettelagt opplæring: En undersøkelse om inntak av elever. Videregående opplæring 5/89, s 4-5
- Innst.O.nr.80 (1992-93), Innstilling fra kirke- og undervisningskomiteen om lov om endringer i lov av 21.juni 1974 nr.55 om videregående opplæring og i lov 23.mai 1980 nr 13. om fagopplæring i arbeidslivet (Ot.prp.nr.31)
- Innst.S.nr.200 (1991-92) Innstilling fra kirke- og undervisningskomiteen om kunnskap og kyndighet. Om visse sider ved videregående opplæring (st.meld.nr.33)
- Kirke- og undervisningsdepartementet (1984), Rundskriv F-132/84, Forskrift om inntak i fylkeskommunale og kommunale videregående skoler
- Kirke og undervisningsdepartementet (1986), Rundskriv F-132/86, Forskrift om fortrinnsrett til inntak til videregående opplæring i fylkeskommunale og kommunale videregående skoler
- Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet (1993), Rundskriv F-111/-93, Forskrift om inntak til videregående opplæring og formidling av lærlinger til lærebedrifter
- Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet (1994), Til deg som skal søke videregående opplæring, Gyldendal, Oslo
- Lov 21.06.74 nr. 55 om videregående opplæring
- Lov 28.05.76 nr. 35 om voksenopplæring
- Lov 23.05.80 nr. 13 om fagopplæring i arbeidslivet
- Markussen, Eifred (1993), Funksjonshemmede i funksjon, prosjektrapport, i Markussen og Berild, Funksjonshemmede i funksjon, prosjektrapport og evaluering, Rådet for funksjonshemmede, Oslo
- Markussen, Eifred (1994), Funksjonshemmede, hvem snakker vi om?, i Markussen (red) Menneskeverd – funksjonshemmet i Norge, AdNotam Gyldendal, Oslo
- NOU 1991:4, Veien videre til studie- og yrkeskompetanse for alle, Oslo
- Ot.prp.nr.31 (1992-93) Om lov om endring i lov 21.juni 1974 nr.55 om videregående opplæring og i lov 23.mai 1980 nr 13. om fagopplæring i arbeidslivet, KUF, 1992
- McGuire, W (1989), Theoretical Foundation of Campaigns, i Rice/Atkin (eds), Public Communications Campaigns, Sage
- Regjeringens handlingsplan for funksjonshemmede 1994-97 (1994), Sosialdep., Oslo
- Skolekataloger fra fylkene Akershus, Buskerud, Aust-Agder, Hordaland, Møre og Romsdal og Troms
- Skårbrevik, Karl J. og Dybdal, Leif Arne (1990), Søknad og inntak på særskilt grunnlag 1989, Møreforskning, Volda
- St.meld.nr.33 (1991-92), Kunnskap og kyndighet. Om visse sider ved videregående opplæring, Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet, 1992
- Aarnes, Arne (1987), Rett rett. Om skoleretten som ble retten til å stå på venteliste, NKS-forlaget, Oslo

Vedlegg 1

Liste over grunnkurs i videregående skole etter Reform 94

AØ	Allmenne og økonomiske/administrative fag
MD	Musikk, dans og drama
IF	Idrettsfag
HS	Helse- og sosialfag
NA	Naturbruk
FO	Formgivningsfag
HN	Hotell- og næringsmiddelfag
BY	Byggfag
TB	Tekniske byggfag
EL	Elektrofag
ME	Mekaniske fag
KP	Kjemi- og prosessfag
TR	Trearbeidsfag

Liste over studieretninger i videregående skole før Reform 94

AF	Allmenne fag
FF	Fiskerifag
HK	Handels- og kontorfag
HE	Husflids- og estetiske fag
HH	Husholdningsfag
HI	Håndverks- og industrifag
IF	Idrettsfag
LN	Landbruksfag og naturbruk
SF	Sjøfartsfag
SH	Sosial- og helsefag

Vedlegg 2

Utvalg av fylker til prosjektene

I Elever og lærlinger med særskilt tilrettelagt opplæring

II Fylkeskommunenes oppfølgingstjeneste – hvor vellykket?

Begge disse prosjektene skal gjennomføres i seks fylker, og det er ønskelig at det er de samme seks fylkene i begge prosjektene.

Vi har lagt følgende kriterier til grunn for utvalget av fylker

1 Fylkene skal representere hver av følgende seks regioner

I	Nord-Norge	Finnmark, Troms, Nordland
II	Midt-Norge	Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Møre og Romsdal
III	Vestlandet	Sogn og Fjordane, Hordaland, Rogaland
IV	Sørlandet	Vest-Agder, Aust-Agder
V	Innlands-Norge	Telemark, Buskerud, Oppland, Hedmark
VI	Hovedstadsområdet	Vestfold, Østfold, Akershus, Oslo

2 Utvalget av fylker må sikre at én storby inngår i materialet

3 To av fylkene skal ha vært forsøksfylker i OT-forsøksprosjektet
Disse var Finnmark, Sør-Trøndelag, Rogaland, Aust-Agder, Oppland, Akershus

4 To av fylkene skal ha vært med i en tidligere undersøkelse om tilrettelagt opplæring (Møreforskning 1991)
Disse var Troms, Nord-Trøndelag, Møre og Romsdal, Rogaland, Oppland, Østfold

5 To av fylkene må praktisere en tolkning av inntaksforskriften for elever som har søkt om særskilt tilrettelagt opplæring som skiller seg fra majoritetens tolkning
De tre aktuelle fylkene her er Akershus, Aust-Agder og Vest-Agder

6 Ett fylke med en sterkt desentralisert organisering av videregående opplæring bør være med
De tre mest aktuelle fylkene her er Finnmark, Nordland og Møre og Romsdal

7 Fylkene må representere ulike modeller for organisering av oppfølgingstjenesten

8 Fylkene må med rimelig sikkerhet være i stand til å være gode leverandører av data

Med utgangspunkt i disse kriteriene valgte vi ut Akershus, Hedmark, Aust-Agder, Hordaland, Møre og Romsdal, Troms. Hedmark ble senere erstattet med Buskerud.

Akershus

Vi tok utgangspunkt i Akershus fordi dette fylket med noen av de organisatoriske og pedagogiske løsninger som er valgt vedr tilrettelagt opplæring, vil kunne bidra med data som vil være meget viktig i forhold til å belyse noen av de problemstillingene som skal drøftes i prosjektet om tilrettelagt opplæring.

Med valget av Akershus har vi også ett fylke som tilfredsstillers kriterium 3 og 5.

Valget av Akershus ekskluderer Vestfold, Østfold og Oslo i henhold til kriterium 1.

Hordaland

For å tilfredsstillers kriterium 2, er det, når Oslo ikke lenger er et aktuelt valg, naturlig å velge Hordaland med Bergen. Dette valget ekskluderer Sogn og Fjordane og Rogaland i henhold til kriterium 1.

Aust-Agder

Fylkene har i hovedsak tolket inntaksforskriften på to måter vedr inntak til særskilt tilrettelagt opplæring, en snever og en vid tolkning. Tolkningen har konsekvens for inntak av elever til særskilt tilrettelagt opplæring. Det ser ut til at Akershus, Vest- og Aust-Agder har valgt den snevre tolkningen. To av disse fylkene skal med i utvalget. (kriterium 5) Akershus er allerede valgt. For å velge mellom Agder-fylkene har vi vektlagt kriterium 8, og da har valget falt på Aust-Agder. Aust-Agder var også med i OT-forsøksprosjektet. Dermed er også kriterium 3 oppfylt.

Valget av Aust-Agder ekskluderer Vest-Agder i henhold til kriterium 1.

Valget av Aust-Agder og Akershus ekskluderer Finnmark, Sør-Trøndelag, Rogaland og Oppland i henhold til kriterium 3.

Troms

Blant de fylkene vi kan velge mellom for å oppfylle kriterium 4 er Rogaland, Oppland og Østfold ekskludert. Vi står da igjen med tre fylker fordelt på to regioner: Troms i region I og Nord-Trøndelag og Møre og Romsdal i region II. Dette gjør at Troms må velges. Et annet argument for Troms er at det som en del av KUF-evalueringen av Reform – 94 vil bli gjennomført undersøkelser av fag- og yrkesutdanninga i dette fylket. Det vil være berøringspunkter mellom et slikt prosjekt og et prosjekt om oppfølgingstjenesten.

Med valget av Troms ekskluderes Nordland og Finnmark i henhold til kriterium 1.

Møre og Romsdal

For å oppfylle kriterium 6 kan vi velge ett av de tre fylkene Finnmark, Nordland og Møre og Romsdal. Finnmark er allerede ekskludert ved valget av Aust-Agder og Akershus (kriterium 3), og Nordland er ekskludert ved valget av Troms (kriterium 1). Dermed faller valget på Møre og Romsdal. Dette fylket ser også ut til å velge en modell for oppfølgingstjenesten som bidrar til at vi oppfyller kriterium 7.

Hedmark

Blant de fire fylkene i region V er Oppland ved valget av Aust-Agder og Akershus i henhold til kriterium 3 allerede ekskludert. Dermed står valget mellom Hedmark, Buskerud og Telemark. Vi valgte Hedmark, men dette fylket ble senere erstattet med Buskerud.

Vedlegg 3

KUFs nøkkelspørsmål som FAFO skal besvare høsten 1994

Tilbud

- 1.1.4 Hvor mange plasser totalt tilbys elever med behov for særskilt tilrettelagt opplæring innenfor ordinære grunnkurs? Hvor mange for voksne? Hvor mange for fremmedspråklige?
Hvilke andre tilbud/kurs blir gitt på dette nivået?
– hvor mange?
– hvordan er de organisert?
– hva er innholdet?

Etterspørsel

- 1.2.5 Hvor mange elever med behov for særskilt tilrettelagt opplæring søker opp-
tak på de ulike grunnkurstilbudene i de forskjellige fylkene?

Dekning

- 1.3.6 Hvor mange elever med behov for særskilt tilrettelagt opplæring får sine pri-
mære ønsker om kurs oppfylt i de forskjellige fylkene?

